

VEERAND SAJANDIT KÜLMUTATUD KONFLIKTI. GRUUSIA-ABHAASIA SUHTED JA ABHAASIA PÜÜDLUSED RAHVUSVAHELISELE TUNNUSTATUSELE

Aivar JÜRGENSON

Tallinna Ülikooli Humanitaarteaduste Instituut, Narva mnt 29, 10120 Tallinn, Eesti; aivarj@tlu.ee

On vaadeldud Abhaasia välis- ja sisepoliitilisi arenguid pärast Gruusia-Abhaasia sõda (1992–1993). On käsitletud Gruusia püüdlusi Abhaasiat uuesti endaga liita ja Abhaasia vastuseisu sellele. Lisaks suhetele Gruusiaga on vaadeldud Abhaasia suhteid Türgi, Venemaa ja lääneriikidega ning vaetud Abhaasia võimalusi poliitilisest isolatsioonist väljumiseks. Juttu tuleb ka Abhaasia etnodemograafilisest olukorrast ja sellest tingitud väljakutsetest Abhaasia arengule.

SISSEJUHATUS

Eesti suhted Abhaasiaga tähendavad peamiselt kontaktide hoidmist seal elavate eestlastega. Eestil puuduvad diplomaatilised ja majanduslikud suhted *de facto* eksisteeriva Abhaasia Vabariigiga, kultuurikontaktid on mitteametlikud. Suhtlust pöörab Eesti ametlik toetus Gruusia territoriaalse terviklikkuse nõudele, mille kohaselt on Abhaasia osa Gruusia Vabariigist. Kui Gruusia-Abhaasia sõja ajal aastail 1992–1993 ilmutas Eesti press osapoolte suhtes veel erapooletust, siis hiljem, Gruusia-Venemaa suhete halvenes, võttis Eesti meedia selgelt Gruusiat toetava hoiaku. Toetus saavutas haripunkti 2008. aasta augustisõja ajal ja on üldjoontes taolisena pikaks ajaks püsima jäänud. Seisti väikese iseseisva riigi, mis on „just nagu meie“, kaitsel – riigi, mida rõhub „kuri Venemaa“.¹ Ühise vaenlasena tajutud Venemaa liidab psühholoogiliselt – *minu vaenlase vaenlane on minu sõber*. Gruusiat on meil hellitavalt lausa Eesti naabermaaks nimetatud.² Seega siis meie justkui loomulik toetus väikesele ohvrile suure agressori vastu. Tähtis osa on olnud Gruusia omaaegse presidendi Mihheil Saakašvili mainekujunduslikul tegevusel läänes, samuti tema soojadel suhetel mõningate Eesti poliitikutega. Saakašvili

¹ **Kõiva, M., Vesik, V.** Eestlaste arvamus eurooplastest, I. Etnilistest stereotüüpidest. – Rmt: Maailm ja *multitasking*. Koost M. Kõiva. EKM Teaduskirjastus, Tartu, 2014, 201 jj.

² **Raudam, D.** Minu Gruusia. Elu nagu mägitee. Petrone Print, Tallinn, 2010, 8.

juhtimisel loodi kuvand vaprast väikesest Gruusiast, kes on otsustanud vabaneda Vene mõjust ja ühineda demokraatliku läänega.³

Aga nii ei ole see üksnes meil olnud. Rõhutatud solidaarsust väljendati ka mujal. Näiteks Poolas, mille president Lech Kaczyński üritas mobiliseerida tervet endist idablokki vastanduma Gruusia-küsimuses Venemaale.⁴ Vahepeal on Saakašvili Gruusiast küll lahkunud ja seal väidetavate kuritegude tõttu tagaotsitavaks kuulutatud. Kuigi Gruusia parlamendi asespiiker Fridon Sakvarelidze tunnistas Saakašvili kohta näiteks Postimehele, et

Gruusial on temast nagu kogu ülejäänud maailmal täiesti kõrini,⁵

on positiivne Gruusia-kuvand Eestis püsima jäänud, ehkki pole viimasel ajal enam nii intensiivselt esil.

Niisiis väike Gruusia suure Venemaa agressiooni vastu. Kui Gruusia-Abhaasia konfliktis aastail 1992–1993 oli agressoriks hoopis Gruusia, siis seda teadmist, kui see üldse eksisteerib, varjutab eelkirjeldatud positiivne Gruusia-kuvand. Abhaasia asetatakse meie poliitilises teadvuses sageli ühte ritta separatistlike piirkondadega, nagu Transnistria, Lõuna-Osseetia, Ida-Ukraina jt, ignoreerides fakti, et abhaaside puhul on tegemist oma õiguste eest võitleva põlisrahvaga. Gruusia territoriaalset terviklikkust rõhutades nimetatakse meil poliitilises retoorikas Abhaasia eestlasi „Gruusia eestlasteks“⁶. Tean oma välitöödelt Abhaasias, kuidas taoline Abhaasiat ignoreeriv määratlus sealseid eestlasi ärritab.

Eesti-Gruusia koostöös valminud filmi „Mandariinid“ (Zaza Urušadze, 2013), mille tegevustik toimub Gruusia-Abhaasia sõja ajal Abhaasia eesti külas, on meil nimetatud patsifistlikuks, kõiki osapooli humaniseerivaks filmiks.⁷ Sõjategevust filmis tõesti ei näidata, konflikti põhjusi põhjalikumalt ei avata – rõhuasetused on mujal. Samas ei jää Gruusia režissööri filmis varjule grusiinide suurriiklik taotlus Abhaasiale kui nende maale. Kui abhaasid peavad seda sõda oma vabadussõjaks, siis filmis seda mõõdet ei ole. Just see asjaolu häirib mu Abhaasia ajaloolastest ja etnoloogidest kolleege, kellega on filmist juttu tulnud, kõige rohkem. Küllap leiduks nõrduid ka Eestis, kui meie vabadussõda kujutataks Vene kodusõjana, milles eestlastel polnud mingit rolli. Abhaaside rolli, õigemini selle puudumise kohta „Mandariinides“, on tabava irooniaga kirjutanud Martin Gorris:

On äraütlemata tore, et eestlased ja grusiinid, kaks teineteisest kaugel elavat rahvast, omavahel hästi läbi saavad. Semutsemist varjutab üksainus tinahall pilv – see sõprus käib abhaaside arvelt. Nemat aga ei ole oma asukohta viimases reas kindlasti ära teeninud.⁸

³ **Jugaste, A.** Kahe „švili“ valimissõda lääne meedias. – Postimees, 29.9.2012. Vt ka democracyingeorgia.com

⁴ Vt **Pierzynska, J.** New history – new ways of knowing and remembering the Caucasus in Poland. – Central and Eastern Europe Review, 2016, **10**, 11 jj.

⁵ Postimees, 15.11.2014.

⁶ **Kross, E.-N.** Globaalne Eesti rahvusriik. – Postimees, 27.6.2017.

⁷ **Laaniste, M.** Sõjakaadrite sobitamine isamaalisele ekraanile. Sõda taasiseseisvumisjärgses eesti mängufilmis. – Methis, 2015, 15, 120–132.

⁸ **Gorris, M.** Kreissaega Abhaasias. – Sirp, 23.11.2013. <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/film/kreissaega-abhaasias/>

Kui mõni aasta tagasi alustas Eesti õlletootja A. Le Coq oma toodangu eksporti Abhaasiasse, sundis Gruusia vastuseis sellest kiiresti loobuma.⁹ Põhjuseks oli muidugi Gruusia territoriaalse terviklikkuse tees.

Näiteid võiks tuua teisigi, kuid neistki piisab viitamaks sellele, et Eesti vaatab Abhaasiale läbi Gruusia prisma. Meil on küll ilmunud neutraalseid ülevaateid Abhaasiast ja abhaasidest,¹⁰ samas ignoreerib peavoolumeedia abhaaside kui põlisrahva iseseisvuspüüdlusi. Eestlaste teadmised abhaasidest on pinnapealsed ja mõjutatud Gruusia lobitööst, mida viimane on viimasel paaril aastakümnel lääne suunal järjekindlalt teostanud. Meie „poliitilised geenid“, mis tavaliselt suunavad meie sümpaatia oma õiguste eest seisva ja suurema poolt ahistatud väikese põlisrahva poole, antud juhtumil justkui ei funktsioneerid.

Nii meil Eestis kui ka suuremas osas lääneriikidest on valdavalt omaks võetud selle konflikti Gruusia versioon, mille kohaselt on see eelkõige konflikt Gruusia ja Venemaa vahel. Nõustun, et regioonil on Venemaal tähtis osa: alates 19. sajandi algusest on ta Kaukaasias oma geopoliitiliste huvide nimel ühtesid rahvaid teiste vastu välja mänginud. Käesoleva artikli eesmärgiks on selle konflikti vaatlusse aga lisada abhaaside kui väikerahva perspektiiv. Gruusia motiivide kõrval soovitakse näidata Abhaasia intellektuaalse ja poliitilise eliidi motiive riigi poliitilise agenda kujundamisel. Allikatena on kasutatud mõlema vaenupoole avaldatud raporteid ja kirjandust ning rahvusvahelisi ülevaateid, samuti toetun omaenda viimastel aastatel Abhaasias läbiviidud välitööde materjalidele. Lähemalt on vaadeldud Abhaasia ja Gruusia suhteid pärast Gruusia-Abhaasia sõda (1992–1993), mille käigus Abhaasia *de facto* eraldus Gruusiast. Eraldumisega kaotas Gruusia 65–67% oma nõukogudeaegsest merepiirist ja 13% territooriumist. Käesolev artikkel on mõtteliseks järjeks varem ilmunutele,¹¹ mistõttu sõjal ja selle eellool pikemalt ei peatuta.

KÜLMUTATUD KONFLIKT

Gruusia-Abhaasia konflikti on meil vähe valgustatud, kuid see pole nii üksnes meil. Jaapani uurija Tomohiko Uyama on Gruusia-Abhaasia sõda nimetanud üheks tänapäeva „unustatud sõdadest“¹², hollandi autor Charlotte Hille kasutab väljendit „unustatud konflikt“¹³, sageli kasutatakse terminit

⁹ <https://m.postimees.ee/section/519/2581196>

¹⁰ Abhaasidest saab eesti keeles lühiülevaate nt **Kolga, M.** Abhaasid. – Rmt: **Kolga, M. jt.** Vene impeeriumi rahvaste punane raamat. Nyman&Nyman LNT, Tallinn, 1993, 12–16; **Mölder, A.** Riigita rahvad. Kaukaasia. Loodusajakiri, Tallinn, 2012, 67–71.

¹¹ **Jürgenson, A.** Ajalugu, sõda, ajaloosõda. Abhaasia-Gruusia vastuolud ja nende tõlgendused. – Acta Historica Tallinnensia, 2013, **19**, 147–183; **Jürgenson, A.** Gruusia-Abhaasia sõda Abhaasia eestlaste mälestustes. – Acta Historica Tallinnensia, 2016, **22**, 112–141.

¹² **Уяма Т.** К читателям. – Rmt: **Лакоба С.** Абхазия-де-факто или Грузия-де-юре? Hokkaido University, Sapporo, 2001.

¹³ **Hille, Ch.** The recognition of Abkhazia and South Ossetia: a new era in international law. – Rmt: Exploring the Caucasus in the 21st Century. Essays on Culture, History and Politics in a Dynamic Context. Toim F. Companjen, L. Maráz, L. Versteegh. Pallas Publications, Amsterdam, 2010, 201.

„külmutatud konflikt“¹⁴. Gruusia-Abhaasia konfliktist ja Abhaasia staatusest kirjutatakse vaid põgusalt, rahvusvahelisel tasandil pole see primaarne teema. Lokaalsel tasandil on teema ülal muidugi Abhaasias endas, lisaks Gruusias ja vähesel määral ka Venemaal või mõnes riigis, mis kasutab antud konflikti pretse-
dendina omaenda probleemide lahkamisel. Näiteks Serbia, mille press valgustab Abhaasia kriisi pärast 2008. aastat, kui Kosovo lõi Serbiast lahku. Abhaasia sünd-
mused ise on Serbia meedias kontekstualiseeritud, need on liidetud Jugoslaavia sõja sündmuste konteksti. Abhaasiast on saanud „Gruusia Kosovo“.¹⁵

Pärast sõja lõppu on Gruusia üritanud Abhaasiat tagasi saada erinevate vahen-
ditega: 1) majanduslikud sanktsioonid SRÜ raames, 2) toetades piirialadel tegut-
sevad Gruusia geriljauksusi, 3) otsides tuge läänest.

Pole üleliigne mainida, et majandussanktsioonide kehtestamisel otsis Gruusia tuge Venemaalt – fakt, mida väikese vapura Venemaale vastu hakkava Gruusia kuvandis just ülearu ei rõhutata. 9. oktoobril 1993 astus Gruusia SRÜ liikmeks – Abhaasia autorid on seda tõlgendanud lootusega niiviisi Abhaasiat (ja Lõuna-Osseetiat) tagasi saada.¹⁶ Seda lootust kinnitab oma mälestustes muide ka Gruusia tollane president Eduard Ševardnadze, kuid lisab, et nimetatud sammuga sai ära hoida Venemaa edasist agressiooni Gruusia vastu.¹⁷ Seda kirjutas ta oma mälestustes muidugi aastaid hiljem. Igatahes toimus 3. veebruaril 1994 Venemaa presidendi Boriss Jeltsini visiit Tbilisisse, kus Ševardnadzega allkirjastati Vene-Gruusia sõpruse, heanaaberlikkuse ja koostöö leping, mille kohaselt loodi Gruusias viis Vene sõjaväebaasi. Lisaks võtsid Vene piirivalvurid oma kontrolli alla Gruusia-Vene piiri, samuti lubas Venemaa Gruusiale abi armees reorganiseerimisel.¹⁸ Koos-
tööd tegid Gruusia ja Venemaa ka Vene-Tšetšeenia sõja ajal. Kui 11. detsembril 1994 alustas Venemaa sõjategevust Tšetšeenia vastu,¹⁹ sulges ta nädal hiljem, 19. detsembril piiri Abhaasiaga Psou jõel. Hiljem, 30. oktoobril 1995 kehtestas Venemaa Abhaasiale ka mereblokaadi. Algas aastaid kestnud majandusblokaad (Gruusia oli seda lõunast juba varem alustanud) ja Abhaasia jäi välismaailmast isoleerituks. Blokaadi alustas Venemaa vastukaubana Gruusiale selle eest, et Ševardnadze toetas Venemaad Tšetšeenia sõjas – eriti selleks, et anda Tšetšeeniale

¹⁴ **Jahn, E.** Optionen für die Politik der EU gegenüber Georgien, Abchasien und Südossetien nach dem August 2008. – Rmt: Die Sezessionskonflikte in Georgien. Hrsg. von E. Reiter. Böhlau Verlag, Wien, 2009, 301.

¹⁵ **Pierzynska, J. M.** Symbolic geographies, invented chronologies – the Abkhazian crisis in Serbian media discourse. file:///C:/Users/User/Downloads/Justyna%20Pierzynska%20symposium%20Lesya%20Ukrainka.pdf, 2015, 13.

¹⁶ **Ачугба Т. А.** История Абхазии в датах. Сухум, 2011, 186.

¹⁷ **Ševardnadze, E.** Kui gaudne eesriie rebenes. Olion, Tallinn, 2009, 259.

¹⁸ **Авидзба А.** О некоторых вопросах становления и укрепления абхазской государственности (1993–2010). (Абхазоведение, VII.) АБИГИ, Сухум, 2012, 227.

¹⁹ Seda muide kritiseeris teravalt Abhaasia riigipea V. Ardzõnba (vt **Наумкин В. В.** Приветственное слово от лица директора Института Востоковедения РАН. – Rmt: Материалы первой международной конференции, посвященной 65-летию В. Г. Ардзинба. АБИГИ, Сухум, 2011, 10).

õhurünnakuid Gruusia territooriumilt.²⁰ Venemaa ei lõpetanud blokaadi ka pärast esimese Tšetšeenia sõja lõppu. Kui jaanuaris 1996 pöördus Abhaasia Vabariigi parlament SRÜ liikmete ja Vene Föderatsiooni vabariikide, kraide ning oblastite juhtide poole taotlusega lõpetada blokaad Abhaasia vastu, jäi see Gruusia initsiatiivil ja Venemaa toetusel tagajärjetuks.²¹ Venemaa loobus tunnustamast Abhaasia Vabariigi passe reisidokumendina ja lülitas välja telefoniliinid, mis ühendasid Abhaasiat välismaailmaga.²² Blokaadi lõpetas Venemaa alles teise Tšetšeenia sõja algul 1999. aastal, seekord kättemaksuks Gruusiale selle eest, et Ševardnadze oli lubanud avada oma väravad NATO-le.²³

Majandussanktsioonide mõjul, mida Gruusia rakendas Abhaasia vastu koos Venemaaga või ka eraldi, on Abhaasia pigem veelgi enam Gruusia vastu häälestatud. Võitnud on sellest vastuseisust ennekõike Venemaa: pingekolde närvesööva õhustiku säilitamine aitab viimasel oma kohalolekut õigustada.

Sõjale järgnenud aastatel jäid Abhaasia-Gruusia piirialad aastateks rahutuks. Grusiinide geriljaüksused on korraldanud relvaaktsioone peamiselt Abhaasia Gali rajooni piirkonnas, mis külgneb Gruusiaga. Abhaasia maakaitse on omakorda korraldanud karistusoperatsioone samas piirkonnas. Pinged eskaleerusid Gali rajoonis 1998. aasta mais, kui Gruusiaga üksused tõrjusid maalt välja gruusia paramilitaarsed grupid, kes üritasid piirkonda oma kontrolli alla saada, ja suure osa (eri hinnanguil kuni 40 000) pärast sõda tagasipöördunud gruusia põgenikest. Sõlmitud rahukokkuleppe kohaselt pidid mõlemad konfliktipooled oma relvajõud Gali piirkonnast välja viima. Järgmisel, 1999. aastal lubas Abhaasia Gali rajoonis elanud grusiinidel sinna tagasi pöörduda. Gruusia omalt poolt deklareeris, et need, kes lähevad, vastutavad oma julgeoleku eest ise. Kuna Gali on Abhaasia peamine põllumajandusregioon, praktiseerisid mõlema poole kuritegelikud grupeeringud räkkitit, lubades põllumeestele kahtlasevõitu kaitset ja võttes ühtlasi ära osa nende sissetulekust. Detsembris 2000 ja aprillis 2001 toimus mõlemal poolel palju pantvangistamisi ning tapmisi.²⁴ Sellest, et gruusia paramilitaarsed üksused on piirkonnas provokatiivselt tegutsenud Gruusia valitsuse toel, on kirjutatud nii Abhaasia, Gruusia kui ka teiste maade autorid.²⁵

²⁰ **Лакоба С.** Абхазия-де-факто или Грузия-де-юре?, 94; **Matveeva, A.** Georgia: peace remains elusive in ethnic patchwork. – Rmt: Searching for Peace in Europe and Eurasia. Toim P. van Tongeren, H. van de Veen, J. Verhoeven. Boulder, London, 2002, 420; **Chirikba, V. A.** The International Legal Status of the Republic of Abkhazia. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Abkhazia, Sukhum, 2014, 20.

²¹ **Ачугба Т. А.** История Абхазии в датах, 192–193.

²² **Лакоба С.** Абхазия-де-факто или Грузия-де-юре?, 94–95.

²³ **Лакоба С.** Грузино-абхазские отношения в контексте Российской политики на Кавказе. – Rmt: Аспекты грузино-абхазского конфликта, 4. Материалы грузино-абхазской конференции: гражданское общество, беженцы, государственное устройство. Москва, 25.–27. марта 2000. г. University of California, Irvine, 2000, 104; **Лакоба С.** Абхазия-де-факто или Грузия-де-юре?, 100; **Matveeva, A.** Georgia: peace remains elusive in ethnic patchwork, 421.

²⁴ **Matveeva, A.** Georgia: peace remains elusive in ethnic patchwork, 419–420.

²⁵ **Ачугба Т. А.** Этнополитические процессы в Абхазии в контексте грузино-абхазского конфликта. Академия наук Абхазии, Сухум, 2007, 38; **Chirikba, V. A.** The International

LÄBIRÄÄKIMISED

Läbirääkimised olukorra normaliseerimiseks, mis algasid juba sõja ajal, on toimunud erineva intensiivsusega ja võrdlemisi vähese rahvusvahelise tähelepanu all. Läbirääkimiste vahendajateks on olnud ÜRO, OSCE, Euroopa Liit, Venemaa ja Türgi. Juba novembris 1993 algasid Genfis (sellest ka rahuvahendusele kinnistunud nimetus *Genfi protsess*) ÜRO egiidi all ja Venemaa ning OSCE osalusel läbirääkimised Abhaasia ja Gruusia vahel. Esimene läbirääkimiste voor toimus 30. novembrist kuni 1. detsembrini. Gruusia ja Abhaasia kirjutasid alla vastastikuse mõistmise memorandumile, milles öeldi lahti üksteise suhtes jõu kasutamisest. 11.–13. jaanuarini 1994 toimus Genfis läbirääkimiste teine voor. Selle taustaks olid jätkuvad tulevahetused Gruusia-Abhaasia piiril Inguri jõel. Läbirääkimistel arutati rahuvalvejõudude viimist piirialadele.²⁶

4. aprillil 1994 kirjutati Moskvas konfliktipoolte, ÜRO ja OSCE osavõtul alla avaldus Gruusia-Abhaasia konflikti reguleerimise poliitiliste vahendite kohta. 14. mail 1994 sõlmiti relvarahu. Selle nn Moskva lepinguga määrati kindlaks Gruusia-Abhaasia piiril kulgev 24 kilomeetri laiune demilitariseeritud tsoon, kus pidid asuma SRÜ rahuvalvejõud ja ÜRO sõjalised vaatlejad. ÜRO Julgeolekunõukogu kinnitas dokumendi. Tegevust alustas ÜRO vaatlusmissioon ülesandega kontrollida relvarahuleppe nõuete täitmist. Gruusia ja Abhaasia taotlusel võtsid SRÜ riigipead 22. augustil 1994 vastu otsuse, millele tuginedes viidi konfliktipiirkonda SRÜ ühised relvajõud – tegelikult mehitatud Vene üksustega. Aastaid pärast sõja lõppu patrullisid selles julgeolekutsoonis Vene rahuvalvajad ja ÜRO vaatlusmissiooni sõdurid.²⁷ Olukord julgeolekutsoonis oli ka järgnenud aastatel jätkuvalt pingeline, tapeti mitukümmend rahuvalvajad.

Läbirääkimistel arutati erinevaid koosseksisteerimise variante (föderatsioon, konföderatsioon, unitaarriik), kuid eriliste tulemusteta. Tbilisi tingimus oli Abhaasia kuulumine Gruusia koosseisu, samas soostus ta andma Abhaasiale sisemist autonoomiat sellisel määral,

mida üks vähemus üldse saada võib,

kuid hoiduti defineerimast, mida see abhaasi rahva jaoks konkreetselt tähendaks.²⁸ Igatahes lükkas Gruusia abhaaside kesksed nõudmised – oma armee ja

Legal Status of the Republic of Abkhazia, 20; **Haindrava, I.** Conflict resolution policies before August 2008. – Rmt: Transformation of the Georgian–Abkhaz Conflict: Rethinking the Paradigm. Toim A. Gegeshidze, I. Haindrava. London, 2011, 14; **Francis, C.** Conflict Resolution and Status. The Case of Georgia and Abkhazia (1989–2008). Brussels University Press, 2011, 96.

²⁶ **Авидзба А.** О некоторых вопросах становления и укрепления абхазской государственности (1993–2010), 227.

²⁷ **Matveeva, A.** Georgia: peace remains elusive in ethnic patchwork, 423; **Manutscharjan, A.** Die innenpolitische Entwicklung Georgiens von 1991 bis 1996 unter besonderer Berücksichtigung der Sezessionskonflikte. – Rmt: Die Sezessionskonflikte in Georgien. Hrsg. von E. Reiter. Böhlau Verlag, Wien, 2009, 87; **Laaneots, A.** Vene-Gruusia 2008. aasta sõda – põhjused ja tagajärjed. (ENDC Occasional Papers, 1.) Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, Tartu, 2014, 13.

²⁸ **Manutscharjan, A.** Die Haltung Abchasiens im Konflikt mit Georgien. – Rmt: Die Sezessionskonflikte in Georgien. Hrsg. von E. Reiter. Böhlau Verlag, Wien, 2009.

relvastatud julgeolekujõud – tagasi. Abhaasia kartis, et ühinemine ühtsesse riiki ei anna Abhaasiale garantiid, et Gruusia jääb oma lubaduste juurde. Samuti seda, et kui nad soostuvad oma üksused laiali saatma, ei ole neil jõudu kaitsta end Gruusia vastu.²⁹ Igatahes on mõlemalt poolelt³⁰ tunnistanud, et läbirääkimised on olnud loiid ja edutud ning konflikt pikkade aastate jooksul külmutatud. Abhaasia pool on rahvusvahelisi organisatsioone süüdistanud erapoolikuses ja toonud hulgaliselt näiteid selle kohta, kuidas läbirääkimiste vahendajad on Gruusiaga kokku mänginud.³¹ Igatahes soikus Genfi protsess uue sajandi hakul peaaegu täiesti.

2003. aasta Gruusia nn rooside revolutsioonist (novembris 2003) loodeti edennemist ka Gruusia-Abhaasia suhetele, samuti 2004/05. aasta presidendivalimistest Abhaasias. Grusiinide silmis valdavalt negatiivse kuvandiga Abhaasia president Vladislav Ardzõnba esitas augustis 2004 uueks presidendikandidaadiks tollase peaministri Raul Hadžimba, keda toetas aktiivselt ka Venemaa. Läänemeelsema vastaskandidaadi Sergei Bagapši selja taha koondus laiapõhjaline opositsioon. Venemaa jõulised üritused Hadžimba kandidatuuri läbi suruda kutsusid Abhaasias esile ägeda protesti, rahvas tuli tänavatele meelt avaldama ja valimistel sai ülekaaluka võidu opositsiooni kandidaat Bagapš. Nagu on neist sündmustest kirjutatud Abhaasia ajaloolased Oleg Bgažba ja Stanislav Lakoba, näitasid valimised, et abhaasi rahvas on suuteline ise oma saatuse üle otsustama.³² Bagapši võit näitas selgelt, et Venemaa mõju kasv Abhaasias polnud oodatud.

2005. aastal Sergei Bagapšiga Abhaasias kohtunud Kadri Liik on kirjutanud, kuidas Bagapš toonitas korduvalt, et Abhaasia soovib areneda kui euroopalik õigusriik.³³ 2005. aasta detsembris toimusid Gruusia-Abhaasia läbirääkimised Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu egiidi all, kuid ilma märkimisväärsete tulemusteta. Mihheil Saakašvili retoorikasse ilmus kohe pärast presidendiks saamist riigi territoriaalse terviklikkuse loosung. Järgnenud paar aastat ei toonud Gruusia-Abhaasia suhetesse kaasa uut elavnemist, samal ajal halvenesid aga Gruusia suhted Venemaaga.³⁴

2006. aastal kehtestas Gruusia oma otsese kontrolli Ülem-Kodori üle: ainus piirkond Abhaasias, mida abhaasidel ei õnnestunud grusiinidelt 1993. aastal tagasi vallutada ja mida seni olid kontrollinud peamiselt kohalikud svani³⁵ üksused. Võimu vahetudes Gruusias ilmutasid aga viimased Saakašvilile allumatust. Nüüd nimetati piirkond ametlikult Ülem-Abhaasiaks, sinna sisenesid Gruusia väed ja saabus nn Abhaasia pagulasvalitsus – viimane oli loodud 1995. aastal ning seni

²⁹ **Matveeva, A.** Georgia: peace remains elusive in ethnic patchwork, 419, 423; **Manutscharjan, A.** Die Haltung Abchasiens im Konflikt mit Georgien, 142.

³⁰ Vt **Ачугба Т. А.** Этнополитические процессы в Абхазии, 34; **Haindrava, I.** Conflict resolution policies before August 2008, 14.

³¹ **Ачугба Т. А.** Этнополитические процессы в Абхазии, 34.

³² **Бгажба О. Х., Лакоба С. З.** История Абхазии с древнейших времен до наших дней. Министерство образования и науки РА, Сухум, 2015, 409.

³³ **Liik, K.** Poliitiline reisikiri Abhaasiast. – Diplomaatia, 2005, 24. <https://www.diplomaatia.ee/artikkel/tsernoboli-ja-tsetseenia-vahel/>

³⁴ **Haindrava, I.** Conflict resolution policies before August 2008, 14, 19.

³⁵ Svanid – grusiinide etniline rühm.

resideerinud Tbilisis. Gruusiale tähendas see ühelt poolt kontrolli taastamist Kodori kuru üle, teiselt poolt avaldasid Gruusia võimud pagulasvalitsuse saatmisega survet Abhaasia suveräänsusele ja üritasid seda nukuvallitsust partnerina läbirääkimistesse kaasata.³⁶

Gruusia-Abhaasia sõjast alates elas Abhaasia pidevas hirmus Gruusia uute rünnakute ees. Põhjust kartuseks on andnud eelkirjeldatud geriljategevus, mida toetas Gruusia, aga samuti Gruusia poliitikute Abhaasia-vastased sõnavõtted. Revanšistlikke meeleolusid õhutati Gruusias kõige kõrgemal riiklikul tasemel. 2007. aastal aitas president Saakašvili populariseerida hittlaulu sellest, kuidas grusiinid ihkavad Abhaasiat tagasi. Georgian Airwaysi lennukitele anti Abhaasia linnade nimed. Saakašvili enda lennuki nimi oli Suhhumi. Just Abhaasiaga seoses kasvasid pinged 2008. aasta kevadel ja suvel,³⁷ nii et konfliktivõimalust Abhaasias peeti isegi tõenäolisemaks kui Lõuna-Osseetias.³⁸ Paralleelselt otsis Saakašvili võimalust leppida Venemaaga kokku Abhaasia jagamises. 2008. aasta 21. juuniga dateeritud kirjas pakkus Saakašvili Venemaale välja Abhaasias lahenduse, mis küll hoolikalt vältis sõna „jagamine“ kasutamist, kuid sisuliselt poolitas maa kaheks piirkonnaks, millest üks oleks avatud Gruusia mõjule ja teine kindlalt Venemaa käes. Esimesse kuulunuksid Gali ja Otšamtšõra rajoon ehk alad, mis olid enne sõda valdavalt grusiinidega asustatud ning kuhu olid koondunud endiselt Abhaasiasse jäänud grusiinid. Venemaa lükkas pakkumise tagasi.³⁹

Poliitilised pinged kasvasid. Tbilisi süüdistas Moskvat, et venelased lasksid Abhaasia kohal alla mehitamata luurelennuki, Moskva aga eitas seda.⁴⁰ Nagu mõonab Ronald Asmus, kavandas Gruusia Abhaasiasse tungimise stsenaariumi Senaki (Lääne-Gruusias) kaudu. Mart Laar tunnistab, kuidas Gruusia jaoks tundus

sobivat võimalust sõja alustamiseks pakkuvat separatistlik Abhaasia.

Ta jätkab:

Näis, et Gruusia otsustajad hakkasid üha enam kalduma sõjalise lahenduse poole.

Sõda olevat õnnestunud vältida Lääne emissaride abil, kes püüdsid Saakašvilit veenda, et sõda pole mingi väljapääs. Saakašvili olevat mõistnud ja tõmbunud Abhaasia suunalt tagasi.⁴¹ Abhaasia autorid toonitavad pingete leevendamisel

³⁶ **Zagorski, A.** Russische Intervention in Konflikten in Südossetien und Abchasien. – Rmt: Die Sezessionskonflikte in Georgien. Hrsg. von E. Reiter. Böhlau Verlag, Wien, 2009, 228; **Felgengauer, P.** Rahuga määritud. – Rmt: Vene-Gruusia sõda 08.08.2008. Kuidas see oli tegelikkuses. Kniga.ee, Tallinn, 2010, 105; **Geldenhuy, D.** Contested States in World Politics. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009, 74.

³⁷ Report by the Government of Georgia on the Aggression by the Russian Federation against Georgia. 2010. Tbilisi, 274.

³⁸ **Latõnina, J.** Kõige tähtsam – kas tankikolonn oli olemas? Kuidas algas Vene-Gruusia sõda. – Rmt: Vene-Gruusia sõda 08.08.2008. Kuidas see oli tegelikkuses. Kniga.ee, Tallinn, 2010, 73; **Saakashvili, M., Glucksmann, R.** Teemaks on vabadus. Tänapäev, Tallinn, 2009, 135.

³⁹ **Asmus, R. D.** Väike sõda, mis raputas maailma. Gruusia, Venemaa ja Lääne tulevik. Eesti Ajalehed, Tallinn, 2010, 180.

⁴⁰ **Saakashvili, M., Glucksmann, R.** Teemaks on vabadus, 135.

⁴¹ **Laar, M.** Impeeriumi vastulõök. Vene-Gruusia sõda, august 2008. Read, Tallinn, 2014, 28.

eelkõige Saksamaa tollase välisministri Frank-Walter Steinmeieri rolli. Viimane külastas 18. juulil Galit, kus esitas Abhaasia presidendile Bagapšile kolmeastmelise rahuplaani. Nädal hiljem, 25. juulil külastas Abhaasiat Saksamaa suursaadik Gruusias. Igatahes on Abhaasia autorid pingete vähendamisel Gruusia ja Abhaasia vahel tänulikud eelkõige Saksamaa poliitikutele.⁴² Pinged aga eskaleerusid, sedapuhku Lõuna-Osseetia suunal.

Vene-Gruusia sõda, tuntud ka augustisõja nime all, algas 7. augustil 2008. Selle ajendina nähakse ka läänes eelkõige Tbilisi soovi NATO liikmeks saada. Euroopa Liidu tellimusel valminud Šveitsi diplomaadi Heidi Tagliavini aruandes seisab, et esimese sõjalise sammu astus Gruusia president Saakašvili. Seda väidavad ka Saakašvilile oponeerinud Gruusia poliitikud, samas on rõhutatud ka Venemaa eelnevaid provokatsioone.⁴³ Juba 9. augustil ründas Venemaa ka Gruusia kontrollitud Kodori kuras Abhaasias. Sõjategevus Abhaasia pinnal lõppes 12. augustil, Venemaa hõivas senised puhvertsoonid Abhaasia-Gruusia piirialadel. Abhaasia, kes ametlikult sõjas ei osalenud, sai Gruusiast tagasi viimase osa oma territooriumist Kodori kuras. Nukuvalitsus põgenes – seda on peetud Abhaasia Gruusiast täieliku eraldumise tähiseks.⁴⁴ Gruusiale kättemaksuks tunnustas Venemaa Lõuna-Osseetia Vabariigi kõrval Abhaasia Vabariigi iseseisvust 26. augustil 2008. 14. augustil oli Gruusia SRÜ-st välja astunud. Oluline on ka see, et oktoobris 2008 lõppes SRÜ ja juunis 2009 ÜRO vaatlejate missioon regioonis. Vaakumi täitsid Vene üksused, mis andis Gruusiale ja ta liitlastele põhjuse hakata Abhaasiat ning Lõuna-Osseetiat nimetama „okupeeritud territooriumiteks” – sellekohase seaduse võttis Gruusia vastu 31. oktoobril 2008. Seadus keelab mõlemas piirkonnas Gruusia valitsuse loata majandus- ja äritegevuse jm. Selle seaduse valguses tuleb vaadata ka nende üksikute Eesti ettevõtete äriinitsiatiivide lämmatamist, millest oli juttu artikli alguses. Näiteks Eestis tegutseva Rahvusvahelise Kaitseuringute Keskuse ühes raportis soovitasid selle autorid kaaluda võimalike viisa- ja finantssanktsioonide kehtestamist nimetatud seadust rikkuvate füüsiliste ning juriidiliste isikute suhtes.⁴⁵

Novembris 2008 toimusid Genfis läbirääkimised ÜRO ja OSCE egiidi all. Gruusia soovis läbirääkimisi pidada vaid Venemaaga, viimase survele nõustus ta läbirääkimiste partneritena kaasama ka Abhaasia ja Lõuna-Osseetia, kuid samas nõudis Abhaasia ning Lõuna-Osseetia eksiilvalitsuse kaasamist. Mõned lääne analüütikud⁴⁶ on leidnud, et Genfi läbirääkimistel ei saavutatud edu seetõttu, et ei Gruusia ega läbirääkimiste vahendajad olnud valmis võtma Abhaasia ja Lõuna-Osseetia delegatsioone võrdsete partneritena. Samas on Abhaasia ilmutanud jäikust Abhaasiast lahkunud gruusia põgenike teema arutamisel.

⁴² **Бгажба О. Х., Лакоба С. З.** История Абхазии с древнейших времен до наших дней. Министерство образования и науки РА, Сухум, 2015, 413.

⁴³ **Mälksoo, L.** Venemaa käsitletud rahvusvahelisest õigusest. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2016, 303.

⁴⁴ **Francis, C.** Conflict Resolution and Status, 23.

⁴⁵ **Elling, I. jt.** 2008. aasta augustisõja mõju Lõuna-Kaukaasia regioonis. 2008. Rahvusvaheline Kaitseuringute Keskus. www.icds.ee

⁴⁶ **Nt Hille, Ch.** The recognition of Abkhazia and South Ossetia, 201–203.

GRUUSIA PÕGENIKE KÜSIMUS

Läbirääkimistel on Abhaasia riikliku staatuse kõrval olnud peamiseks komistuskiviks nn gruusia põgenike teema. Need on inimesed, kes lahkusid Abhaasiast sõjalise konflikti (1992–1993) tõttu. Kõigepealt terminoloogiast. Gruusia pool nimetab neid ametlikult *sisepagulasteks* (IDP – *internally displaced persons*). Samas kasutab Gruusia ka *põgenike* mõistet – ametlikult küll vaid nende tähistamiseks, kes said põgeniku staatuse, näiteks Gruusiasse jõudnud Venemaa kodanikud. Argikäibes kasutatakse Gruusias *põgeniku* nimetust küll ka sõja käigus ja selle järel põgenenud grusiinide tähistamiseks.⁴⁷ Abhaasia autorid nimetavad lahkunud grusiine kas põgenikeks või lahkunud kolonistideks-okupantideks. Ideoloogilise värvinguga ja erinevaid tõlgendusi pakkuv on ka mõiste *repatriandid*, mida kasutavad Abhaasia autorid, andes selgelt mõista, et Abhaasias elanud ning sealt lahkunud grusiinid on pärit Gruusiast.⁴⁸

Gruusia pool on nõudnud põgenike tagasilubamist ilma mingite tingimusteta, Abhaasia jaoks on see aga poliitiline teema. Selleks, et sellest keerulisest ja vastukäivaid argumentatsioon esile kutsuvast küsimuste ringist aru saada, tuleks heita pilk minevikku.

1860.–1870. aastatel sundis tsaarivõim Abhaasiast lahkuma suurema osa abhaasidest, maa põliselanikest. Erinevail hinnanguil lahkus Türgisse 120 000 – 200 000 abhaasi.⁴⁹ Ühtekokku sundisid tsaarivõimud nende ajalooliselt kodumaalt lahkuma pooli kuni kolme neljandikku abhaasidest. Tsaarivõimud soovisid asustada vabanenud maadele riigitruid kodanikke riigi muudest provintsidest – tüüpiline kolonialistlik jaga-ja-valitse-poliitika. Kuna venelastest soovijaid oli vähe, võimaldati teises järjekorras maad saada ka mittevenelastel. Nii saabusid Abhaasiasse kreeklased, moldaavlased, armeenlased, bulgaarlased, grusiinid-megrelid, sakslased ja ka eestlased.⁵⁰ Eriti suur oli uustulnukate seas grusiinide osakaal. 1989. aastal moodustasid grusiinid ulatusliku kolonisatsiooni tagajärjel 45,7% Abhaasia elanikkonnast, abhaaside osakaal oli langenud 17,8%-le.⁵¹

⁴⁷ Материалы для дискуссий по грузино-абхазскому конфликту. Berghof Research Center for Constructive Conflict Management Conciliation Resources, 2002, 108.

⁴⁸ Шамба Т. М., Непрошин А. Ю. Абхазия. Правовые основы государственности и суверенитета. Ин-Октаво, Москва, 2004, 209; vt ka Manutscharjan, A. Die Haltung Abchasiens im Konflikt mit Georgien, 140.

⁴⁹ Geldenhuys, D. Contested States in World Politics, 70.

⁵⁰ Лакоба С. Абхазия после двух империй XIX–XXI вв. Hokkaido University Press, Sapporo, 2004, 12; Ачугба Т. А. К обоснованию статуса „грузинских беженцев“. Академия наук Абхазии, Сухум, 2006, 7; Ачугба Т. А. История Абхазии в датах, 77; Ачугба Т. А. Родину надо беречь. Международный центр кавказоведения, Сухум, 2014, 7, 13.

⁵¹ Companjen, F. The war in South Ossetia. August 2008: four perspectives. – Rmt: Exploring the Caucasus in the 21st Century. Essays on Culture, History and Politics in a Dynamic Context. Toim F. Companjen, L. Marác, L. Versteegh. Pallas Publications, Amsterdam, 2010, 188; Haindrava, I. Perceptions of the Georgian–Abkhaz conflict before August 2008. – Rmt: Transformation of the Georgian–Abkhaz Conflict: Rethinking the Paradigm. Toim A. Gegeshidze, I. Haindrava. London, 2011, 9.

Mitmed Abhaasia sõda ja laiemalt Gruusia-Abhaasia konfliktide ringi puudutavad käsitlused rõhutavad küll, et Nõukogude Liidu lõpuaastatel olid abhaasid Abhaasias vähemuses, kuid jätavad märkimata, missuguste ajalooliste protsesside läbi selliste suhtarvudeni jõuti. Näiteks kirjutab R. Asmus, et Abhaasias olid abhaasid ise vähemuses, moodustades elanikkonnast umbes 20%, samas kui grusiine oli ligi 50%.⁵² Laiale maailmale on näiteks Gruusia president M. Saakašvili Abhaasia olukorda tutvustanud nii:

Abhaasia puhul on oluline, et enne 1990ndate alguse sõda oli see regioon suures osas grusiinide poolt asustatud. Siis aga toimus totaalne etniline puhastus /.../.⁵³

Poolik tõde pole parem kui alasti vale. Sama mustrit on kasutanud veel mitmed autorid.⁵⁴

Abhaasia ajaloolased, teades sellise argumentatsiooni kasutamist paljude välisautorite töödes, pühendavad oma teostes palju lehekülgi Abhaasia kolonisatsiooniloole näitamaks, kuidas taoliste suhtarvudeni on jõutud: tsaariajal läbiviidud väljasaatmised ja samal ajal alanud ning nõukogude ajal intensiivistunud migratsioon, mille tagajärjel jäid abhaasid oma põlisel kodumaal vähemusse. Kui veel 1886. aastal moodustasid abhaasid Abhaasia elanikkonnast 85%, siis 1916. aastal oli see langenud 57%-ni, 1926. aastal aga juba 27%-ni ja nagu mainitud, 1989. aastaks 17,8%-ni.⁵⁵ Samal ajal kasvas grusiinide osakaal 6%-lt 1886. aastal 46%-le 1989. aastal.⁵⁶ Abhaasid näevad end tsaristliku koloniaal- ja hilisema Gruusia assimilatsioonipoliitika ohvritena.

Abhaaside küüditamine 1860. aastatel langeb ajaliselt kokku pärisorjuse kaotamisega Kaukaasias (1864), mis avas grusia talupoegadele võimaluse ulatuslikumaks sisserändeks Abhaasiasse.⁵⁷ Uus grusia ümberasujate laine Abhaasiasse saabus 20. sajandi algul, eriti aktiivseks läks ümberasumine pärast Gruusia Demokraatliku Vabariigi loomist 1918. aastal. Kohe pärast Abhaasia okupeerimist asus grusia menševike võim organiseerima grusia talupoegade ümberasustamist mitmest Gruusia piirkonnast. Loodi spetsiaalsed ümberasumisosakonnad Tbilisis ja Suhhumis, mida finantseeris Gruusia valitsus. Kiirkorras mõõdeti ümberasujatele välja maatükid.⁵⁸ Nõukogude ajal hoogustus migratsioon veelgi. Abhaasid seletavad seda suuresti Stalini grusia päritoluga,⁵⁹ Gruusia ajaloolased vaatlevad aga laiemas nõukogude perspektiivis: 1930. aastate lõpul alustati Nõukogude Liidus talurahva laiaulatuslikke ümberasustamisi põllumajandusliku maa poolest vaestest piirkondadest rikkamatesse.⁶⁰

⁵² Asmus, R. D. Väike sõda, mis raputas maailma, 77.

⁵³ Saakashvili, M., Glucksmann, R. Teemaks on vabadus, 31.

⁵⁴ Ševardnadze, E. Kui raudne eesriie rebenes, 222; Felgengauer, P. Rahuga määritud, 105.

⁵⁵ Лакоба С. Абхазия-де-факто или Грузия-де-юре?, 9; Шамба Т. М., Непрошин А. Ю. Абхазия, 35.

⁵⁶ Лакоба С. Абхазия после двух империй XIX–XXI вв. Hokkaido University Press, Sapporo, 2004, 14.

⁵⁷ Haindrava, I. Perceptions of the Georgian–Abkhaz conflict before August 2008, 6.

⁵⁸ Ачугба Т. А. К обоснованию статуса „грузинских беженцев“, 18.

⁵⁹ Vt Matveeva, A. Georgia: peace remains elusive in ethnic patchwork, 418.

⁶⁰ Haindrava, I. Perceptions of the Georgian–Abkhaz conflict before August 2008, 8.

1937. aastal asutati Beria initsiatiivil, kes muide oli Abhaasias sündinud megrel, ehituskontor Abhazpereselenstroi, mis ehitas vabatahtlikele ümberasujatele elumaju – enamasti abhaasi küladelt äralõigatud maatükkidele.⁶¹

Suurem osa 1930. aastate ümberasujatest pärines Megreeliast ja teistest Lääne-Gruusia osadest. Valdavalt oli tegemist vaeste talupoegadega. Sageli ei kohanenud nad ka uues elupaigas ja hakkasid koju tagasi pagema. Et takistada nende lahkumist, kohustati Gruusia KP rajoonikomiteesid kohtadel

osutama kolhoosnikele-asunikele praktilist abi endistes elukohtades asunud vara (elumajade, hoonete, viinamägede jt) likvideerimise teel.

Tulemuseks oli, et neil inimestel ei olnudki enam kuhugi tagasi pöörduda.⁶² Niisiis olid megrelid⁶³ ühelt poolt nõukoguliku koloniseerimispoliitika vahend, teiselt poolt aga sellesama poliitika ohvrid. Moskva keskvõimul õnnestus taas üks rahvas teise vastu üles ässitada.

Igatahes tõusis aastail 1926–1959 grusiinide (kellest suurema osa moodustasid megrelid) arv Abhaasias 90 700 võrra, ulatudes 158 200-ni. Abhaaside arvukus kasvas selles vahemikus vaid 5000 inimese võrra.⁶⁴

Nii olidki abhaasid, esmalt tsaari- ja seejärel nõukogude võimu osava ning järjekindla manipulatsiooni tagajärjel, jäänud oma maal selgesse vähemusse. Samas näeme, kui demagoogilised on taolised Abhaasia sõja taustade „lühikirjeldused“, kus tuuakse ära vaid 1989. aasta andmed ja leitakse, et seetõttu polevat abhaasidel mingit õigust otsustada oma maa saatuse üle. Põhjendatult nimetab Andrus Mölder oma Kaukaasia rahvaid käsitlevas raamatus sellist arutluskäiku ülimalt ebaõiglaseks.⁶⁵

1992.–1993. aasta sõja tagajärjel lahkus suurem osa Abhaasia grusiinidest Gruusiasse. Küsimuses, kui palju neid nn gruusia põgenikke oli, valitseb kirjan-duses suuri lahknevusi. Abhaasia autorite väitel lahkus Abhaasiast sõja ajal ja selle järel 130 000 grusiini.⁶⁶ Gruusia poole väitel oli lahkunud grusiine 300 000.⁶⁷ Kuid kohtab ka teisi arve: R. Does pakub selleks 200 000,⁶⁸ A. Manutscharjan ja A. Mölder üle 200 000,⁶⁹ R. Asmus kirjutab 230 000 väljasaadetud grusiinist,⁷⁰ Ch. King 270 000 põgenikust (kuid mõonab, et see arv on vaieldav),⁷¹ E. Jahn

⁶¹ **Ачугба Т. А.** К обоснованию статуса „грузинских беженцев“, 19, 20.

⁶² **Бройдо А.** Непокорный умирает стоя: война 1992–1993 годов и этнопсихология абхазов. Научное издание, Сухум, 2010, 89–91.

⁶³ Grusiinide subetniline grupp.

⁶⁴ **Ачугба Т. А.** К обоснованию статуса „грузинских беженцев“, 21–23.

⁶⁵ **Mölder, A.** Riigita rahvad: Kaukaasia. MTÜ Loodusajakiri, 2012, 71.

⁶⁶ **Ачугба Т. А.** К обоснованию статуса „грузинских беженцев“, 3.

⁶⁷ **Ševardnadze, E.** Kui raudne eesriie rebenes, 281.

⁶⁸ **Does, R.** The ethnic-political arrangement of the peoples of the Caucasus. – Rmt: Exploring the Caucasus in the 21st Century. Essays on Culture, History and Politics in a Dynamic Context. Toim F. Companjen, L. Marácz, L. Versteegh. Pallas Publications, Amsterdam, 2010, 55.

⁶⁹ **Mölder, A.** Riigita rahvad: Kaukaasia, 70; **Manutscharjan, A.** Die innenpolitische Entwicklung Georgiens, 80.

⁷⁰ **Asmus, R. D.** Väike sõda, mis raputas maailma, 77.

⁷¹ **King, Ch.** Vabaduse viirastus. Kaukaasia ajalugu. Tänapäev, Tallinn, 2012, 225.

pakub 250 000,⁷² F. Çiloğlu 250 000⁷³ ning D. Geldenhuys 250 000 – 300 000.⁷⁴ Eesti autoritest pakuvad M. Helme 200 000 – 240 000,⁷⁵ M. Laar üle 200 000⁷⁶ ja T. Pruuli „umbes 300 000 inimest“.⁷⁷ Ringlevate andmete suure erinevuse taga on kindlasti ka asjaolu, et mõne autori „põgenikud“ on teisel autoril „põgenenud grusiinid“. 300 000 eri rahvustest lahkunut on kindlasti tõepärasem kui 300 000 lahkunud grusiini. Kui ka eeldada, et lahkusid kõik Abhaasias elanud grusiinid, mis ei ole kinnitust leidnud, poleks see puhtaritmeeliselt võimalik: 1989. aasta rahvaloenduse andmeil elas Abhaasias grusiine 240 000.⁷⁸ Gruusia põgenike ministeeriumi aastatel 2004–2005 läbiviidud uuringu tulemusel oli Gruusias Abhaasiast pärit pagulasi 201 634. Gruusia valitsus opereeris aga veel aastaid hiljem ka suurema arvuga: 235 000.⁷⁹

Abhaasia poole väitel lahkusid grusiinid Abhaasiast sõja käigus ja selle järel ise, Gruusia väitel sunniti nad lahkuma. Grusiinide väljaajamist Abhaasiast on Gruusia pool ametlikult nimetanud etniliseks puhastuseks.⁸⁰ Sama teeb oma mälestustes E. Ševardnadze⁸¹, samuti näiteks Gruusiale sümpatiseeriva teose autor R. Asmus⁸² ja ka mitmed eesti autorid.⁸³ Abhaasia autorid esitavad vastukaaluks näiteid erinevate rahvusrühmade deporteerimise kohta Gruusia okupatsiooni ajal enne 1993. aasta septembrit. Hiljuti ilmunud „Abhaasia ajaloos“ nimetavad selle autorid grusiinide tegevust sõja ajal otsesõnu etniliseks puhastuseks,⁸⁴ seda on tehtud ka varem.⁸⁵ Grusiinide eest põgenenute arvuks esitatakse 200 000 Abhaasia elanikku.⁸⁶ Kuigi mõlemad vaenupooled on teineteist süüdistanud etnilises puhas-

⁷² **Jahn, E.** Optionen für die Politik der EU gegenüber Georgien, Abchasien und Südossetien nach dem August 2008. – Rmt: Die Sezessionskonflikte in Georgien. Hrsg. von E. Reiter. Böhlau Verlag, Wien, 2009, 302.

⁷³ **Çiloglu, F.** Post-Soviet consequences in Georgian and Turkish policy. – Rmt: Contacts and Solutions in the Caucasus. Toim O. Høiris, S. Martin Yürükel. Aarhus University Press, 1998, 323.

⁷⁴ **Geldenhuys, D.** Contested States in World Politics, 73.

⁷⁵ **Helme, M.** Abhaasia – pika viha kibedad viljad. – Maailmavaade, 2008, 6, 25.

⁷⁶ **Laar, M.** Gruusia sõda. – Rmt: Vene-Gruusia sõda 08.08.2008. Kuidas see oli tegelikkuses. Kniga.ee, Tallinn, 2010, 8.

⁷⁷ **Pruuli, T.** Abhaasia kilde. – GO Reisiajakiri, 2012, 2, 32.

⁷⁸ **Ачугба Т. А.** Этнополитические процессы в Абхазии, 15.

⁷⁹ **Francis, C.** Conflict Resolution and Status, 95.

⁸⁰ Report by the Government of Georgia on the Aggression by the Russian Federation against Georgia. 2010. Tbilisi, 249.

⁸¹ **Ševardnadze, E.** Kui raudne eesriie rebenes, 257.

⁸² **Asmus, R. D.** Väike sõda, mis raputas maailma. Gruusia, Venemaa ja Lääne tulevik, 78.

⁸³ **Pruuli, T.** Abhaasia kilde, 32; **Helme, M.** Abhaasia – pika viha kibedad viljad, 24.

⁸⁴ **Бгажба О. Х., Лакоба С. З.** История Абхазии с древнейших времен до наших дней. Министерство образования и науки РА, Сухум, 2015, 400.

⁸⁵ **Ачугба Т. А.** К обоснованию статуса „грузинских беженцев“, 50–51; **Ачугба Т. А.** Этнополитические процессы в Абхазии, 16; **Ачугба Т. А.** Родину надо беречь. Международный центр кавказоведения, Сухум, 2014, 6; **Авидзба А. Ф.** Отечественная война (1992–1993 гг.). Вопросы военно-политической истории Абхазии. Сухум, 2008, 108; **Лакоба С.** Абхазия-де-факто или Грузия-де-юре?, 32; vt ka **Manutscharjan, A.** Die Haltung Abchasiens im Konflikt mit Georgien, 140.

⁸⁶ **Ачугба Т. А.** Этнополитические процессы в Абхазии, 27; **Ачугба Т. А.** История Абхазии в датах, 184.

tuses ja genotsiidis sõja ajal ning selle järel, ei leidnud ÜRO missioon, mis saabus Abhaasiasse oktoobris 1993, tõendeid genotsiidi kohta, kuigi kinnitas sõjakuritegusid ja sunniviisilist pagendamist.⁸⁷

Nagu eelnevalt öeldud, käsitleb Gruusia Abhaasiast põgenenuid sisepagulastena (IDP), rõhutades sellega jätkuvalt Abhaasia kui iseseisva riigi mittetunnustamist. Paljud IDP-d on koondunud Tbilisisse ja selle eeslinnadesse või Lääne-Gruusiasse Abhaasia piiri lähedal. Gruusias tegutsevad põgenike eksiilparlament ja -valitsus. Alates 1999. aastast on Maailmapank ja ÜRO Arenguprogramm osutanud IDP-dele abi nende kohanemiseks uute tingimustega, välistamata võimalust nende tagasi-pöördumiseks. Gruusiale on rahvusvaheliselt (Euroopa Nõukogu ja Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee dokumentides) ette heidetud, et ta kasutab põgenikke aastaid pärast sõja lõppu endiselt ära poliitilise argumendina ning takistab sel eesmärgil nende integreerumist Gruusia ühiskonda ega paranda nende sotsiaalmajanduslikku olukorda.⁸⁸ Seda on möönnud ka Gruusia enda autorid.⁸⁹ Pikka aega puudus Gruusial riiklik programm IDP-de integreerimiseks Gruusia ühiskonda, nende poliitilised õigused olid piiratud: näiteks puudus neil võimalus osaleda valimistel kohalikesse omavalitsustesse, sest nende kohalikud omavalitsused peaksid olema Abhaasias. Taolise poliitika taga on nähtud Gruusia valitsevate ringkondade hirmu, et integreerumine kaotaks IDP-de motivatsiooni Abhaasiasse naasta.⁹⁰

Pärast Vene-Gruusia sõda 2008. aastal on Gruusia oma suhtumist IDP-desse siiski muutnud. Enam ei jagata neile katteta lubadusi peatselt avanevast võimalusest Abhaasiasse tagasi pöörduda, 2010. aastal toimusid IDP-de väljatõstmised valitsuse rajatud sotsiaalmajadest. ÜRO peasekretäri esindaja Walter Kälin on Gruusia võime taoliste sammude eest süüdistanud ja nimetanud seda pagulusse saatmise kordamiseks.⁹¹ IDP-de poliitilised õigused Gruusia kodanikena taastati alles pea 20 aastat pärast sõja lõppu.⁹²

Tänapäeval Gruusias elavate Abhaasiast pärit IDP-de arvu on raske öelda, sest ametlikus statistikas esitatakse koos nii Abhaasiast kui ka Lõuna-Osseetiast (sh 2008. aasta sõja tagajärjel) põgenenuid ja nende järglasi. 2015. aasta lõpu seisuga on neid kokku 239 000. Neist 50 000 on alla 18-aastased lapsed, st sündinud Gruusias pärast Abhaasiast põgenemist.⁹³

⁸⁷ Francis, C. Conflict Resolution and Status, 87.

⁸⁸ Matveeva, A. Georgia: peace remains elusive in ethnic patchwork, 420; Ачурба Т. А. К обоснованию статуса „грузинских беженцев“, 4, 59.

⁸⁹ Haindrava, I. Conflict resolution policies before August 2008, 13; Gegeshidze, A. New realities after August 2008. – Rmt: Transformation of the Georgian–Abkhaz Conflict: Rethinking the Paradigm. Toim A. Gegeshidze, I. Haindrava. London, 2011, 25.

⁹⁰ Материалы для дискуссий по грузино-абхазскому конфликту, 108.

⁹¹ Gegeshidze, A. New realities after August 2008. – Rmt: Transformation of the Georgian–Abkhaz Conflict: Rethinking the Paradigm. Toim A. Gegeshidze, I. Haindrava. London, 2011, 25.

⁹² 2004–2010. Seven years that changed Georgia forever. A publication of the Government of Georgia, s.a., 14.

⁹³ Lundgren, M. Boundaries of Displacement: Belonging and Return among Forcibly Displaced Young Georgians from Abkhazia. Mid Sweden University, Sundsvall, 2016, 8.

Kuivõrd põgenike teema on Gruusia-Abhaasia läbirääkimistel oluline, pole Abhaasia ajaloolased jätnud käsitlemata ka selle kontingendi rolli sõjasündmustes. Väidetakse näiteks, et juba 1993. aasta alguseks olid Gruusia armee 23. ja 24. brigaad ning 2. armeekorpus ja Abhaasias tegutsenud politseiüksused peaaegu tervikuna komplekteeritud kohalikust Gruusia elanikkonnast. Inguri jõest Gruusia-Abhaasia administratiivpiiril kuni Suhhumi linnani elas tollal valdavalt gruusia elanikkond – selles lõigus ei kohanud Gruusia väed Abhaasiat vallutades tõsist vastupanu. Gruusia kohalik elanikkond võttis kohati enda kontrolli alla automagistraali, blokeerides ühtlasi teid abhaasidega asustatud punktidesse Ida-Abhaasias. Väidetavalt osutasid toetust Gruusia üksustele ka Suhhumi-lähedaste gruusia külade elanikud.⁹⁴ Viidatakse sellele, et kümme päeva pärast sõja algust, 24. augustil 1992 pöördus Abhaasia parlament Abhaasias elavate grusiinide poole palvega jääda konfliktis neutraalseks, vastasel juhul kannavad nad tragöödia pärast Abhaasias grusiinidega ühist vastutust.⁹⁵ Viidatakse rahvusvahelistele ekspertidele, kelle väitel viisid Gruusia üksused Abhaasias sõja ajal läbi vägivaldaaktsioone mittegruusia elanikkonnagruppide kallal.⁹⁶

Näeme, et Abhaasia autorid pöörduvad Gruusia autorite vastu nende endi relvadega: genotsiidi viisid läbi hoopis nemad. Nii põhjendatakse ühtlasi grusiinide-megrelite kollektiivset „süüd“. See omakorda muudab Gruusia põgenike küsimuse Abhaasia autorite meelest mitte humanitaarprobleemiks, nagu väidavad Gruusia autorid,⁹⁷ vaid sõjalis-poliitiliseks: gruusia elanikkonna aktiivne osalus sõjas ja tegutsemine abhaasi rahvuse vastu said nende saatuses määravaks.⁹⁸

Kuidas sellisesse hinnangusse suhtuda? „Kollektiivse süü“ mõiste, mis mõningate Abhaasia autorite käsitlustest läbi kumab, ei tohiks kuuluda 21. sajandi reaalspoliitikasse ega diplomaatiasse. Sõja käik näitas, et Abhaasia megrelid said suure mängu ohvriteks: on teada, kuidas neid juba 1980. aastatel agiteeriti võitlema Abhaasia kui põliste Gruusia alade eest⁹⁹ ja kohati kandis see agitatsioon vilja. Erinevalt näiteks kohalikest armeenlastest, kes otsustasid organiseerida rahvuspataljoni võitluseks Gruusia vastu (ühe sellise pataljoni koosseisus võitlesid ka kohalikud eestlased), asusid megrelid agressorit toetama. Kokkuvõttes põhjustas see neile kannatusi, ilmselt mitte väiksemaid kui nende omad, kelle vastu nad võitlesid. Kas nad olid põgenikud? Mõnede Abhaasia autorite meelest mitte. Argumenteeritakse Genfi konventsiooniga (1951), mille kohaselt ei laiene põgeniku

⁹⁴ Ачугба Т. А. К обоснованию статуса „грузинских беженцев“, 46; Ачугба Т. А. Этно-политические процессы в Абхазии, 20.

⁹⁵ Авидзба А. Ф. Отечественная война (1992–1993 гг.), 118.

⁹⁶ Chirikba, V. The International Legal Status of the Republic of Abkhazia, 13.

⁹⁷ Кварцелия Л. Современный контекст и перспективы грузино-абхазского урегулирования. – Rmt: Аспекты грузино-абхазского конфликта, 4. Материалы грузино-абхазской конференции: гражданское общество, беженцы, государственное устройство. Москва, 25.–27. марта 2000. г. University of California, Irvine, 2000, 174.

⁹⁸ Ачугба Т. А. К обоснованию статуса „грузинских беженцев“, 53.

⁹⁹ Бройдо А. Непокорный умирает стоя, 92.

staatust isikutele, kes teenivad sõjaväes ja teistes relvastatud üksustes, ega neile, kelle suhtes on tõsine kahtlus, et nad osalesid sõjakuritegudes või inimsusvastastes tegudes.¹⁰⁰

Kuid kuidas kvalifitseerida neid, kes sõjas ei osalenud? Grusiinide-megrelite sõjajärgne massiline lahkumine – sest tegemist ei olnud ju kaugeltki mitte üksnes sõjas aktiivselt osalenutega – ei tulenenud mitte tingimata sõjategevusest või nende kallal toimepandud repressioonidest, vaid eelkõige hirmust võimaliku kättemaksu ees.¹⁰¹ Eelnimetatud Genfi põgenike konventsiooni kohaselt on aga „hästipõhjad hirm“ repressioonide ees piisav argument põgeniku staatuse saamiseks.¹⁰² Kuid Abhaasia autoritel on veelgi argumente, miks ei peaks lahkunuid põgenikena käsitlema. Leitakse, et kuna „suur enamus“ grusiinidest, endistest Abhaasia elanikest, on saanud Gruusia, Venemaa, Ukraina jt riikide kodakondsuse, on nad sellega seoses kaotanud põgeniku staatuse.¹⁰³ Leitakse samuti, et „suurem osa gruusia elanikkonnast“, kes lahkus Abhaasiast, ei soovi elada sõltumatus Abhaasias.¹⁰⁴

Tegelikult on aga paljud põgenikud tagasi tulnud ja 2012. aasta seisuga moodustavad grusiinid Abhaasia elanikkonnast pisut alla 20% (võrdluseks: venelasi on alla 10%).

Abhaasia rahvuslikult meelestatud etnoloog ja ajaloolane T. Atšugba näeb ka moraalset õigustust endiste põgenike riiki mittelubamisele: revanšistide tagasipöördumine muudaks järsult Abhaasia demograafilist olukorda, võiks luua „viienda kolonni“, mis takistaks Abhaasia suveräänsust. Nende tagasipöördumine võiks tema sõnul kaasa tuua uue, ettearvatute traagiliste tagajärgedega sõja Gruusia ja Abhaasia vahel.¹⁰⁵ Olgu nüüd tegemist revanšistidega või mitte, selles on Abhaasia autoritel muidugi õigus, et kui riiki, mille rahvaarv on ligi 250 000, peaks ühtäkki saabuma paarsada tuhat või enam inimest (põgenikud ja nende paguluses sündinud järeltulijad), muudaks see järsult Abhaasia demograafilist olukorda. Seda tõika mõõnavad ka lääne autorid.¹⁰⁶ Selge on see, et demokraatlikud protsessid annaksid eelise grusiinidele, kes oleksid enamuses.

¹⁰⁰ **Ачугба Т. А.** К обоснованию статуса „грузинских беженцев“, 55; **Ачугба Т. А.** Родину надо беречь, 18; **Авидзба А. Ф.** Отечественная война (1992–1993 гг.), 471.

¹⁰¹ Nt **Бройдо А.** Непокорный умирает стоя, 94.

¹⁰² **Nuscheler, F.** Flucht und Vertreibung – Historische Einordnung und Forschungsstand, statistische Grundlagen und terminologische Probleme. – Rmt: Flüchtlinge und Vertriebene in der westdeutschen Nachkriegsgeschichte. Koost R. Schulze, D. von der Brelie-Lewien, H. Grebing. Verlag August Lax, Hildesheim, 1987, 12.

¹⁰³ **Ачугба Т. А.** К обоснованию статуса „грузинских беженцев“, 54.

¹⁰⁴ Samas, 56.

¹⁰⁵ Samas, 57.

¹⁰⁶ Nt **Companjen, F.** The war in South Ossetia. August 2008: Four perspectives. – Rmt: Exploring the Caucasus in the 21st Century. Essays on Culture, History and Politics in a Dynamic Context. Toim F. Companjen, L. Marác, L. Versteegh. Pallas Publications, Amsterdam, 2010, 189; **Jahn, E.** Optionen für die Politik der EU gegenüber Georgien, Abchasien und Südossetien nach dem August 2008, 303.

Abhaasia võimud on lubanud tagasi tulla Gali rajooni elanikel,¹⁰⁷ kuid mitte kõikidel grusiinidel. Gali rajoonis elas aga enne sõda vaid 35% kõikidest Abhaasia grusiinidest. Samas on Gruusia läbirääkimistel nõudnud kõikide Abhaasia grusiinide tagasilubamist.¹⁰⁸

Gruusias elavate IDP-dega läbiviidud sotsioloogilised küsitlused on huvi-pakkuvad: kohati toovad need välja ka nende revanšistlikke seisukohti. Küsitlute- tustest on paljud arvanud, et relva jõul tuleb tagasi võtta see, mis relvadega kaotati. Enamik ühele küsitlusele vastanutest leidis, et Abhaasiasse pöördusid nad tagasi vaid Gruusia kodanikena ja elaksid ka seal vaid Gruusia kodanikena.¹⁰⁹

Mart Laar kirjutab, et Gruusia president Saakašvili asus 2008. aasta augusti algul koostama uusi ettepanekuid, millega oleks Abhaasia iseseisvust praktiliselt tunnustatud ja

seda vaid Gruusia põgenike tagasipöördumise ning teatavate territoriaalsete ümberkorralduste hinnaga.¹¹⁰

Eelnevat arvestades näeme, et Saakašvili poolt polnud see kindlasti mingi super- pakkumine.

Fakt on aga see, et Abhaasias elab praegu arvestatav hulk grusiine. Ametlikel andmeil (2011) on neid 46 000, täpset arvu on aga raske öelda, sest suure osa neist moodustavad hooajatöölised, kes harivad Gali rajoonis põldu, elades talvekuudel Zugdidi piirkonnas Gruusias. Erinevad autorid on pakkunud Abhaasias elavate etniliste grusiinide arvuks 30 000 – 55 000, enamik neist elab Gali rajoonis.¹¹¹

Viimastel aastatel on Abhaasias käinud tulised debatilised Gali piirkonna elanike kodakondsuse teemal. Pragmaatilisemad jõud soovivad anda neile Abhaasia koda- kondsuse, radikaalsemad rahvuslased seisavad sellele vastu. Hirmud on seotud eelkõige Gali rajooni grusiinide, aga ka grusiinistunud abhaaside lojaalsusega Abhaasia riigile.¹¹² Pole saladus, et suuremal osal Gali elanikest on Gruusia kodakondsus ja seda olukorras, kus Gruusia ning Abhaasia vahel ei ole kahe- kordse kodakondsuse lepet. Need asjaolud tekitavad Abhaasia võimudes hirmu ja suurendavad kõhkclusi anda Gali elanikele Abhaasia kodakondsus.¹¹³ Mu Abhaasia

¹⁰⁷ **Coppieters, B.** The Georgian–Abkhaz Conflict. – Rmt: **Coppieters, B. jt.** Europeanization and Conflict Resolution. Academia Press, Gent, 2004, 199.

¹⁰⁸ **Кварцелия Л.** Современный контекст и перспективы грузино-абхазского урегулирования, 176.

¹⁰⁹ **Сарджвеладзе Н., Джавашвили Д., Сихарулидзе Т.** Беженцы о примерении, безопасности и возвращении в Абхазию. – Rmt: Аспекты грузино-абхазского конфликта, 4. Материалы грузино-абхазской конференции: гражданское общество, беженцы, государственное устройство. Москва, 25.–27. марта 2000. г. University of California, Irvine, 2000, 234–239.

¹¹⁰ **Laar, M.** Gruusia sõda, 13.

¹¹¹ **Ачугба Т. А.** История Абхазии в датах, 145; **Companjen, F.** The war in South Ossetia, 188; **Geldenhuys, D.** Contested States in World Politics, 73.

¹¹² **Вт Ачугба Т. А.** Родину надо беречь, 42–43, 53–55.

¹¹³ **Эшба Э.** К вопросу о демографической ситуации в Р. А. Анализ этнического и религиозного состава. – Rmt: Абхазоведение, VII. АБИГИ, Сухум, 2012, 256.

kolleegid on vestlustes öelnud, et faktiliselt on paljudel Abhaasia grusiinidel topeltkodakondus, kuigi see pole seaduslik. Abhaasia võimud on seadnud tingimuse: Abhaasia kodakondsuse saamiseks tuleb Gruusia omast loobuda. Kui 2013. aastal tuli avalikuks, et Abhaasias on massiliselt välja antud ebaseaduslikke passe, põhjustas see riigis poliitilise kriisi, mis päädis tollase presidendi Aleksandr Ankvabi tagasiastumisega.¹¹⁴

Alateema lõpetuseks tasub mainida, et Gruusia valitsuse järjepideval pealekäimisel on ÜRO Peaassamblee toetanud Gruusia nõuet, et IDP-dele tuleb võimaldada kojupöördumine. Viimatine vastav resolutsioon (70/265) pärineb juunist 2016.¹¹⁵ Paljud IDP-d ja nende järglased ei soovi tagasi pöörduda, isegi kui seda neile võimaldataks. Kui IDP-d valivad võimaluse Gruusiasse jääda, kaotaks Gruusia valitsus ühe olulisema argumendi Abhaasia üle kontrolli nõudlemisel.¹¹⁶

ABHAASIA JA TEMA „HALVAD“ NAABRID

Võib pidada Abhaasia ajalooliseks traagikaks, et viimase paari sajandi jooksul pole tal olnud just palju valikuid. Põhjas asub Venemaa, lõunas Gruusia, mõlemad on näidanud end halva naabrina. Rahvuslikult meelestatud abhaasidel ei ole Venemaa suhtes illusioone: suurima rahvusliku tragöödia, rahva enamiku pagendamise 19. sajandil korraldasid venelased, massilist kolonisatsiooni Abhaasiasse teostasid nii tsaari- kui nõukogude võim. Veel 1990. aastatel, sõja lõpul ja selle järel, korraldasid Venemaa ühelt ning Gruusia teiselt poolt Abhaasia vastu majandusblokaadi. Näljasurmad Abhaasias ei olnud tollal tundmatud. Suhtlus välismaailmaga sai toimuda vaid meritsi, kui leidis aset kaubavahetus Türgiga. Nii Türgi kui ka rahvusvahelise üldsuse saadetud humanitaarabi jõudis Abhaasiasse Türgi abil meritsi. Aga peale Venemaa ja Gruusia polegi Abhaasial rohkem maismaanaabreid.

Nagu tunnistas mulle vestluses Suhhumis üks Abhaasia ajaloolane, tuleneb Abhaasia häda ja viletsus agressiivsetest naabritest, kelle vahel valimine ei anna just tunnistust erilisest valikuvõimalusest. Kui küsisin talt, mida arvata kuuldistest, et osa Abhaasia elanikest sooviks ühineda Venemaaga, oli tema vastus kiire ja kirglik:

Kas me sellepärast pidasime maha sõja Gruusiaga, et nüüd ühineda Venemaaga?

Kuivõrd Abhaasia on rahvusvahelises poliitilises isolatsioonis, suurem osa riike ei tunnusta Abhaasia iseseisvust, on tema poliitiline ja majanduslik mänguruum kitsas.

Igatahes ei ole eriti realistlik eeldada Abhaasia taasühinemist Gruusiaga. Seda on tunnistanud ka mitmed lääne asjatundjad.¹¹⁷ Gruusia toetab sõnades Abhaasia

¹¹⁴ **Бгажба О. Х., Лакоба С. З.** История Абхазии с древнейших времен до наших дней. Министерство образования и науки РА, Сухум, 2015, 421.

¹¹⁵ **Lundgren, M.** Boundaries of Displacement, 9.

¹¹⁶ Samas, 12.

¹¹⁷ **Coppieters, B.** The Georgian–Abkhaz conflict. – Rmt: Europeanization and Conflict Resolution. Academia Press, Gent, 2004, 224; **Jahn, E.** Optionen für die Politik der EU gegenüber Georgien, Abchasien und Südossetien nach dem August 2008, 312.

ja Gruusia vahelise suhtlemise kõiki vorme,¹¹⁸ samas on Gruusia Abhaasia-teemaline retoorika ühemõtteline. Abhaasia valitsust nimetatakse järjekindlalt „de facto valitsuseks“, selle juhte „de facto juhtideks“, maad ennast separatistlikuks piirkonnaks ja viimasel ajal „okupeeritud piirkonnaks“.¹¹⁹ Revanšistlikud hoiakud panevad Gruusia autoreid varustama Abhaasia riigi atribuute ja sümboleid jutumärkidega: kirjutatakse „sellest niinimetatud „riigist“ ning selle „piiridest““, selle „presidentist“, „parlamendivalimistest“, „iseseisvumisreferendumist“ (3. oktoobril 1999) jne.¹²⁰ Ilmub teoseid, milles Abhaasiat nimetatakse provotseerivalt „Loode-Gruusiaks“.¹²¹ Umbes samamoodi, nagu pärast 1905. aasta revolutsiooni alanud reaktsiooni ajal eirasid vene šovinistid nimesid „Eesti“ ja „Eestimaa“ ning nõudsid „Põhja-Balti“ kasutamist.¹²²

Abhaasia eraldumist Gruusiast peetakse Gruusias separatistide mässuks Gruusia keskvoimu vastu ja eitatakse võimalust Abhaasia sõltumatusele. Loodetakse, et rahvusvaheline õigus ei tunnusta Abhaasia eraldumist Gruusiast ja selle tagajärjel tekkinud riiki.¹²³

2013. aastal, kui Gruusias toimus võimuvahetus ja revanšistlik president Saakašvili taandus, avaldas Gruusia poliitik Irakli Alasania usutluses Postimehele, et Gruusia on lõpetanud suhetes Abhaasiaga (ja Lõuna-Osseetiaga) igasuguse jõuga ähvardamise praktika.¹²⁴ Olulist suhete paranemist Gruusia ja Abhaasia vahel pole see aga seni kaasa toonud. Sotsioloogilised uuringud on näidanud konflikti põhjustena abhaaside ja grusiinide erinevat ajaloomälu ning mõlema poole radikaalset rahvuslust. Mõlemad pooled süüdistavad teineteist provokatiivses käitumises nii sõja eel kui ka pärast sõda toimunud läbirääkimiste ajal.¹²⁵ Oluline on ka see, et kuigi Gruusia on suhteliselt pluralistlik ühiskond, on Abhaasia teema seal tabu, mille otsa on komistanud ka kõige julgemad poliitikud ja ajakirjanikud: Gruusia ühiskonnas on „poliitiliselt korrektne“ esindada Abhaasia

¹¹⁸ **Government of Georgia.** State Strategy of Occupied Territories: Engagement Through Cooperation. January 2010. Tbilisi, 56.

¹¹⁹ Report by the Government of Georgia on the Aggression by the Russian Federation against Georgia. 2010, 287.

¹²⁰ **Joju, D.** Abkhazia in 1992–2011. – Rmt: **Gamakharia, J.** (toim). Abkhazia: Assays from the History of Georgia: from Ancient Days till Present Days. Ministry of Education and Culture of Abkhazia, Institute of History and Ethnology of Iv. Javakhishvili, Tbilisi, 2011, 480, 484.

¹²¹ **Арвеладзе Б., Мибчуани Т.** Армянский батальон имени Баграмяна и этночистка грузин в Абхазии. Универсам, Тбилиси, 2009, 96.

¹²² **Graf, M.** Eesti rahvusriik. Ideed ja lahendused: ärkamisajast Eesti Vabariigi sünnini. Tallinn, 1993, 74.

¹²³ **Joju, D.** Abkhazia in 1992–2011, 479.

¹²⁴ **Veermäe, K.** Gruusia peab olema väga kannatlik. – Postimees, 30.5.2013.

¹²⁵ **Никурадзе М.** В чем видит грузинская народная дипломатия причины грузино-абхазского конфликта. (Абхазоведение, VII.) АБИГИ, Сухум, 2012, 134; **Лепсая А.** Ситуация в Абхазии как модель замкнутого общества при наличии внешнего конфликта. Факторы, влияющие на урегулирование. – Rmt: Аспекты грузино-абхазского конфликта, 4. Материалы грузино-абхазской конференции: гражданское общество, беженцы, государственное устройство. Москва, 25.–27. марта 2000. г. University of California, Irvine, 2000, 60.

suhtes revanšistlikke seisukohti ja kui seda ei soovita, siis pigem vaikitakse.¹²⁶ Revanšistlikke meeleolusid olen Gruusias kohanud ka teadlaste seas ja seda ka viimastel aastatel. Loomulikult ei aita taoline suhtumine kaasa Gruusia suhete paranemisele Abhaasiaga.

Teisalt üritab piirkonnas iga hinna eest oma positsioone parandada Venemaa, kelle geopoliitiline mõtlemine lähtub suurriiklikest ja revanšistlikest kaalutlustest. Tõendeid selle kohta võib tuua hulgaliselt. Näiteks algatas Vladimir Putin aastail 2002–2003 ulatusliku Vene passide jagamise kampaania Abhaasia (ja Lõuna-Osseetia) elanikele. See oli vastuseks Abhaasia presidendi V. Ardzõnba ettepanekule, mille ta oli esitanud Venemaa Riigiduumale: tunnustada Abhaasiat föderatsiooni eriidigustega subjektina või sõlmida Venemaaga konföderatsioonileping. Venemaa lükkas ettepaneku tagasi, kuid lihtsustas Abhaasia kodanikel Vene kodakondsuse saamist.¹²⁷ Gruusia nägi selles sekkumist oma riigi siseasjadesse ja protesteeris.¹²⁸ Reisidokumendina on Vene passil Abhaasia elanike jaoks praktiline väärtus, kuna enamik maailma riike ei tunnusta Abhaasia passi. Samuti tagas Vene kodakondsusse astumine ligipääsu Venemaa sotsiaalsüsteemi pakutavatele hüvedele. Venemaa pension on Abhaasia omast mitu korda suurem ja see on olnud paljude, ka näiteks Abhaasia eestlaste seas argument astuda Vene kodakondsusse. Kodakondsuse andmisega aga sai Venemaa võimaluse oma värskeid kodanikke vajadusel „kaitsta“. Juba 2009. aastal oli Vene kodakondsuse võtnud üle 90% Abhaasia elanikest.¹²⁹

Varsti pärast seda, kui Venemaa oli 26. augustil 2008 tunnustanud Abhaasia iseseisvust, sõlmis ta viimasega 49 aastaks sõjalise koostöö lepingu, mis nägi ette 3800 Venemaa sõjaväelase paigutamise Abhaasiasse (2009. aasta augustis kärbiti seda 1700 mehele). Maist 2009 viibivad Abhaasias Venemaa piirivalvurid, kes kindlustavad Abhaasia-Gruusia piiri kaitsmise. Kokku teeb see umbes 3000 meest ehk enam-vähem sama palju, kui Venemaa hoidis Abhaasias oma sõjaväelasi kollektiivsete rahutagamisjõudude raames aastail 1994–2008.¹³⁰ Abhaasia rahvuslikku intelligentsi teeb murelikuks vene keele domineerimine. Kuigi ametlikuks riigikeeleks on Abhaasias abhaasi keel, on ametiasutustes jm vene keel asjaajamisekselena laialt levinud.¹³¹ Suurem osa kooliprogrammist on venekeelne. Nii majanduslikult, poliitiliselt kui ka militaarselt on Abhaasia Venemaast järjest sõltavam. Märtsis 2005 avalikustas Abhaasia peaminister, et riik püsib vaid

¹²⁶ **Закарешили П.** Политическая ответственность и перспективы грузино-абхазского урегулирования, Абхазия-Грузия. Препятствия на пути к миру. Сухум, 1999, 29.

¹²⁷ **Manutscharjan, A.** Die Haltung Abchasiens im Konflikt mit Georgien, 142.

¹²⁸ Report by the Government of Georgia on the Aggression by the Russian Federation against Georgia. 2010, 258.

¹²⁹ **Jahn, E.** Optionen für die Politik der EU gegenüber Georgien, Abchasien und Südossetien nach dem August 2008, 302.

¹³⁰ **Suhhov, I.** Abhaasia 2009. aasta presidendivalimised: mineviku osaline kordus. Rahvusvahelise Kaitseuringute Keskuse analüüs. http://www.icds.ee/fileadmin/failid/RKK_-_Abhaasia_pesidendivalimised%2C_eesti_keeles.pdf

¹³¹ **Chirikba, V. A.** The International Legal Status of the Republic of Abkhazia, 26.

Moskva toetustel.¹³² Maksevahendina kehtib Vene rubla. Nagu eespool mainitud, on Venemaa üritanud mõjutada ka Abhaasia presidendivalimisi: 2005. aastal toetas Venemaa jõuliselt tulevase presidendi Bagapši vastaskandidaati Raul Hadzhinbat. 2014. aasta augustis valiti Hadzhinba aga siiski Abhaasia presidendiks ja ta on selles ametis ka käesoleva artikli ilmumise ajal. Novembris 2014 sõlmiti Venemaa-Abhaasia liitlассuhete leping.¹³³

Kuigi poliitilise võimu eesotsas on endiselt abhaasid, on Venemaa surve tunda igas eluvaldkonnas. Rahvuslikult meelestatud abhaasi intelligenti esindajad, kellega olen Abhaasias vestelnud, peavad seda ohtlikuks. Seda eelkõige Abhaasia riigi jätkusuutlikkuse seisukohast, kuid ka julgeolekuliselt. On kardetud, et Gruusia astumisel NATO-sse tekib Venemaal ajend Abhaasias oma kodanikke „kaitsta“ ja sellega kontrolli Abhaasia üle tugevdada.¹³⁴ Abhaasia poliitik ja ajaloolane Vjatšeslav Tširikba kirjutas 2007. aastal, et Gruusia näeb NATO-sse astumises võimalust tagasi saada Abhaasia ja Lõuna-Osseetia. Ta refereerib üht 2007. aastal Gruusias läbiviidud küsitlust Gruusia NATO-sse astumise teemal, mille kohaselt soovis 81% küsitletutest Gruusia astumist NATO-sse. 57% vastanutest pidas ajendiks julgeoleku tagamist ja 42% territoriaalse terviklikkuse tagamist.¹³⁵ Tširikba kirjutas seda enne 2008. aasta sõda, mil sai selgeks, et Gruusia kaitsmine ei kuulu NATO prioriteetide hulka.

T. Atšugba, Abhaasia poliitik, etnoloog ja ajaloolane, kellega olen Suhhumis korduvalt vestelnud, näeb Venemaal tõsist ohtu Abhaasia suveräänsusele ning abhaasi rahva püsijäämisele. Oma arvukates ajaleheartiklites, mis on koondatud kogumikuks, tõstatab ta teemasid, mis peaksid Abhaasia elanikud valvsaks tegema. Ta kritiseerib Abhaasia endist presidenti S. Bagapši, kes andis Abhaasia raudtee ja Suhhumi lennuvälja Vene aktsiaseltsidele ning müüs välismaalastele kinnisvara, sõlmis lepinguid nafta ammutamiseks Abhaasia territoriaalvetes jne.¹³⁶ Ta kutsub üles valvsusele Venemaa poolt Abhaasiale antud finantsabi suhtes, mis ei olegi nii omakasupüüdmatu, nagu välja näidatakse.¹³⁷ Kui oli ettevalmistamisel Abhaasia vastastikune leping Venemaaga kahekordsest kodakondsusest, nägi ta selles tõsist ohtu Abhaasia riiklusele ja abhaaside etnokultuurilisele püsimisele.¹³⁸ Rahvuse etnilisest määratlusest lähtudes ja abhaaside saatuse pärast muretsedes kritiseerib Atšugba võrdsel määral nii Gruusia kui ka Venemaa ambitsioone Abhaasia suhtes.

Aga kas venelased soovivad Abhaasia liitmist Venemaaga? 2013. aastal osalesin Suhhumis toimunud konverentsil „Sõda ja rahu Kaukaasias“. Seal esitleti Venemaal läbiviidud sotsioloogilise uurimuse tulemusi, mille kohaselt umbes

¹³² **Geldenhuy, D.** Contested States in World Politics, 75.

¹³³ Samas, 422.

¹³⁴ **Чирикба В.** Абхазия, Грузия, Россия и НАТО. – Rmt: Аспекты грузино-абхазского конфликта. Heinrich Böll Stiftung, Berlin, 2007, 102.

¹³⁵ **Чирикба В.** Абхазия, Грузия, Россия и НАТО, 100.

¹³⁶ **Ачугба Т. А.** Родину надо беречь, 28.

¹³⁷ Samas, 73–74.

¹³⁸ Samas, 77–81.

30% venemaalastest arvab, et Abhaasia peaks minema Venemaa koosseisu, 40% vastanute arvates aga jääma iseseisvaks. Noored ja kõrgema haridusega inimesed pooldasid küsitluse andmeil viimast. Küsitlus oli läbi viidud pärast Abhaasia tunnustamist Venemaa poolt. Nii pole siis venemaalaste meelsus Abhaasia liitmise suhtes sugugi ühene. See muidugi ei seo geopoliitiliselt ja revanšistlikult kalkuleerivat poliitilist lavvikut Moskvast.

RAHVUSVAHELINE ISOLATSIOON JA TUNNUSTUSE IHALUS

Pärast tagasivalimist riigipeaks 1999. aastal seadis president Vladislav Ardzõnba peamiseks eesmärgiks Abhaasia diplomaatilise tunnustatuse.¹³⁹ Abhaasia võimud on tagajärjetult üritanud rahvusvahelist tunnustust saavutada. Abhaasia juhtivaid ajaloolasi Stanislav Lakoba on Läänele mürgiselt-pettunult ette heitnud, et see tunnustas kohe pärast Nõukogude Liidu ja Jugoslaavia lagunemist nende endisi osa- või vabariike,

kellest paljud isegi ei olnud jõudnud teadvustada endi sõltumatust,

kuid Abhaasiat, mille olukord on samasugune, ei tunnustata. Osa süüst paneb ta Gruusia rahvusvahelise lobitöö arvele.¹⁴⁰

NSV Liidu lagunemisel 1991. aastal tunnustas nii ametlik Moskva kui ka rahvusvaheline üldsus üldiselt õiguspoliitilist printsiipi *uti possidetis*, st endistest liiduvabariikide piiridest said värskest iseseisvunud riikide piirid. Nii said kõik endised liiduvabariigid õiguse iseseisvale riiklusele, endiste liiduvabariikide sees asuvad üksused aga mitte.¹⁴¹

Käesoleva artikli kirjutamise ajal (2017) tunnustavad Abhaasia riiklikku suveräänsust Venemaa (2008), Nicaragua (2008), Nauru (2008) ja Venezuela (2009).

Céline Francis leiab, et kuigi Venemaa jt tunnustus muutis Abhaasia seisundit nende riikide suhtes, jäi ta ikkagi *de facto* riigiks. Käputäie riikide tunnustus ei ole võrdne täieliku tunnustusega, arvab Francis.¹⁴² Abhaasia enda autorid leiavad, et seoses eelnimetatud riikide tunnustusega väljus Abhaasia Põhja-Küprose Türgi Vabariigi stsenaariumist, mida tunnustab vaid üks riik.¹⁴³

Rahvusvahelises õiguses ei ole tegelikult määratletud, kui mitme riigi tunnustus on vajalik, et saaks rääkida riigist. Sellest lähtudes leiab Charlotte Hille, et Abhaasia (ja Lõuna-Osseetia) tunnustamine tähendab, et need on riigid Montevideo konventsiooni (1933) ning riigiks olemise nelja kriteeriumi alusel: territoorium, rahvastik, valitsus ja tunnustus. Samuti nagu rahvusvahelises õiguses ei ole määratletud, kui mitu riiki peaksid tunnustamisaktiga esinema, et riiki saaks tõsiselt võtta, pole rahvusvahelises õiguses ka reegleid, kui suur peaks riik olema, kui palju peaks seal olema elanikke ja kui tugev peaks selle majandus olema. Nii võib

¹³⁹ **Geldenhuis, D.** Contested States in World Politics, 74.

¹⁴⁰ **Лакоба С.** Абхазия-де-факто или Грузия-де-юре?, 100.

¹⁴¹ **Mälksoo, L.** Venemaa käsitletud rahvusvahelisest õigusest, 294.

¹⁴² **Francis, C.** Conflict Resolution and Status, 23.

¹⁴³ **Chirikba, V.** The International Legal Status of the Republic of Abkhazia, 3.

neist argumentidest lähtuvalt järeldada, et Abhaasia ja Lõuna-Osseetia on iseseisvad riigid, kuigi paljud riigid ning rahvusvahelised organisatsioonid räägivad endiselt Gruusia territoriaalsest terviklikkusest.¹⁴⁴ Abhaasia autoritest on Abhaasia juriidilist õiguspärasust pikemalt analüüsinud V. Tširikba, Abhaasia välisministri tegutsenud mees, kes jõuab Ch. Hillega sarnastele järeldustele. Ta leiab, et pärast seda, kui Abhaasiat on tunnustanud ÜRO liikmesriigid, ei saa Abhaasia rahvusvahelist legaalsust kahtluse alla seada.¹⁴⁵

Teine Abhaasia taustaga autor E. Ešba väljendub Tširikbast tagasihoidlikumalt, leides, et kuigi Abhaasiat on mõned riigid tunnustanud, oleks endiselt problemaatiline rääkida sellest kui regionaalse poliitika iseseisvast subjektist.¹⁴⁶ Igatahes on Abhaasia poliitiline olukord rahvusvahelisest läbimurdest veel kaugel.

Abhaasiale võiks ju ette heita, et ta flirdib liialt Venemaaga, kuid kui lääne-riigid tunnustavad Gruusia territoriaalset terviklikkust, ei jää tal palju valikuid. Gruusia pakub Abhaasiale viimastel aastatel küll autonoomiat, kuid mitte iseseisvust. Nagu eelnevalt nägime, nõuab ta gruusia põgenike tagasilubamist Abhaasiasse. See aga tähendaks abhaasidele jälle oma põlisel kodumaal vähemusse jäämist. Aga üldjuhul ei püüdle rahvad väljasuremise poole. Mõni aasta tagasi uurisin tollaselt Abhaasia asevälisministrit ja hilisemalt välisministrit Maksim Gundzhalt riigi perspektiivide kohta rahvusvahelisel areenil. Ta rääkis pikalt jõupingutustest, mida on tehtud, et saavutada tunnustust, kuid seda pole tulnud. USA analüütikud on küll tunnustanud,¹⁴⁷ et USA on saanud signaale, et Abhaasia, soovimata küll Gruusia alla naasta, tahaks olla ka Venemaast sõltumatum ja lääne suunas avatum. Samas on USA pool seni tõrjuv olnud. 2009. aastal ütles USA presidendi nõunik Kaukaasia ja Kesk-Aasia küsimustes ühes intervjuus raadiojaamale Ehho Moskvõ, et erinevalt Baltikumist ei hakka USA Abhaasiat (ning Lõuna-Osseetiat) iialgi tunnustama.¹⁴⁸ Samas on USA soovitanud Gruusial olla oma separatistlike piirkondade suhtes kannatlik ja loobuda isolatsioonipoliitikast nende suhtes.¹⁴⁹

Teine naaber Venemaa on küll Abhaasiat tunnustanud, kuid vaid selleks, et mängida suure venna kaardile ja oma mõju regioonis suurendada. Juba 2006. aastal hoiatas Putin, et Venemaa tunnustab Abhaasiat ja Lõuna-Osseetiat, kui Lääs tunnustab Kosovot.¹⁵⁰ Lääs lähtus tõesti topeltstandarditest. Näiteks lubas Lääs

¹⁴⁴ Hille, Ch. The recognition of Abkhazia and South Ossetia, 198.

¹⁴⁵ Chirikba, V. A. The International Legal Status of the Republic of Abkhazia, 7 jj.

¹⁴⁶ Эшба Э. Абхазия и Грузия: текущая ситуация и возможные перспективы. – Rmt: Материалы международной конференции „Войны на Кавказе: уроки истории“, посвященной 20-летию начала Отечественной войны народа Абхазии 1992–1993 гг. Тоим В. Ш. Авидзба, О. Х. Салакая. АБИГИ, Сухум, 2014, 204.

¹⁴⁷ Asmus, R. D. Väike sõda, mis raputas maailma, 171.

¹⁴⁸ Эшба Е. Д. Абхазия в сфере географических интересов России и Турции. – Rmt: Материалы первой международной научной конференции, посвященной 65-летию В. Г. Ардзинба. АБИГИ, Сухум, 2011, 180.

¹⁴⁹ Gegeshidze, A., Haindrava, I. Prospects for the transformation of the Georgian–Abkhaz conflict. – Rmt: Transformation of the Georgian–Abkhaz Conflict: Rethinking the Paradigm. Toim A. Gegeshidze, I. Haindrava. London, 2011, 31.

¹⁵⁰ Hille, Ch. The recognition of Abkhazia and South Ossetia, 196.

Tšetšeenias (Vene Föderatsiooni territooriumil) separatistide sõjalist purustamist, samas kui Kosovos karistas Lääs separatistide vastu võidelnud riiki Jugoslaaviat sõjalise sekkumise ja Kosovo iseseisvuse tunnustamisega. Nende kahe juhtumi põhierinevuseks peab näiteks Lauri Mälksoo seda, et Venemaal olid tuumarelvad, Jugoslaavial aga mitte. Võib-olla oli Läänel ka vähem huvi sekkuda rahvusvahelise õiguse nimel piirkonnas, kus kasvab islamistide mõjuvõim.¹⁵¹ Igatahes ei arvestanud lääts Serbia argumente oma territoriaalsele terviklikkusele ja lähtus Kosovo puhul argumendist, et see juhtum on unikaalne ega rakendu pretsedendiks teistele sõltumatust taotlevatele regioonidele.¹⁵² Venemaa ei jätnud oma hoiatust teoks tegemata: kohe pärast 2008. aasta augustisõda, 26. augustil tunnustas Venemaa nii Abhaasia kui ka Lõuna-Osseetia iseseisvust. Ei saa märkimata jätta, et Venemaa keeldus tunnustamast Kosovot rahvusvahelise õiguse subjektina. Näeme, kui konjunktuurne ja valikuline võib olla dilemma rahvaste enesemääramisõiguse universaalse ning unikaalse variandi vahel. Igatahes on ka Abhaasia autorid Kosovot pretsedendina jõudsalt esile toonud, esitanud paralleele Abhaasiaga ja leidnud siit tuge oma legaalsustaotlustele.¹⁵³ Teatava kibestusega nenditakse, et Abhaasial on palju rohkem õigust ja põhjendusi enesemääramisele ning sõltumatusele kui Kosovol.¹⁵⁴

Kui Venemaa peaminister V. Putin käis 12. augustil 2009 visiidil Abhaasias, ei olnud see kuupäev ilmselt juhuslikult valitud: sel päeval aasta varem olid Vene-Gruusia sõja käigus aetud Gruusia väed Abhaasia Kodori kurust välja. Gruusia ei jätnud reageerimata: 13. augustil nimetas parlamendi asespiiker Vene peaministri visiiti agressiivseks sammuks. 14. augustil teatas ka Euroopa Liit, et see visiit ei ole kooskõlas Gruusia territoriaalse terviklikkuse põhimõttega ja on vastuolus rahvusvaheliste stabiliseerimisüüdlustega regioonis.¹⁵⁵ Nii et taas kord mängiti Euroopas territoriaalse terviklikkuse kaardile, mis Gruusia puhul tähendab klammerdumist omaaegsete Gruusia NSV piiride külge, sest just sel ajal põlistati Abhaasia kuulumine Gruusia koosseisu. 2017. aastal asjad kordusid: 8. augustil, taas mitte juhuslikult augustisõja aastapäeva(de)l, külastas Putin, seekord Venemaa presidendina, Abhaasiat ja taas ei jätnud Gruusia võimud protesteerimata.¹⁵⁶

ABHAASIA JA TÜRGI

Nagu öeldud, aitas 1990. aastatel Venemaa ja Gruusia korraldatud majandusblokaadi ajal Abhaasiat eelkõige Türgi. Hetkel näibki olevat Türgi ainus jõud, kes Abhaasia kahe halva naabri omavahelisi arveteklaarimisi ja Venemaa hegemoonia-

¹⁵¹ Mälksoo, L. Venemaa käsitlused rahvusvahelisest õigusest, 299.

¹⁵² Vt Saakashvili, M., Glucksmann, R. Teemaks on vabadus, 32.

¹⁵³ Nt Chirikba, V. The International Legal Status of the Republic of Abkhazia, 17.

¹⁵⁴ Авидзба А. О некоторых вопросах становления и укрепления абхазской государственности (1993–2010), 234.

¹⁵⁵ Samas, 238.

¹⁵⁶ <https://www.rferl.org/a/putin-georgia-abkhazia/28665867.html>

taotlusi pisutki neutraliseerib. Osalt põhjendatakse seda paarimiljonilise kaukaasia ja kolme- kuni kuuesajatuhandelise abhaasi diasporaaga Türgis.¹⁵⁷ Mais 1991 loodi Rahvusvaheline Tšerkessi Assotsiatsioon, et tihendada sidemeid erinevate diasporaas elavate põhjakaukaasia rahvaste vahel, säilitada keeli ja kultuure ning arendada suhteid emamaaga. Abhaasia Vabariigi juhtkond hakkas Türgis elavate kaukaaslastega aktiivselt suhtlema. Juulis 1992 käis tollane Abhaasia Ülemnõukogu esimees V. Ardzõnba visiidil Türgis. Samal, 1992. aastal asutati Rahvusvaheline Abhaasi-abasiini Rahva Assotsiatsioon, mis koordineerib abhaaside-abasiinide diasporaad 52 riigis. Ankaras organiseeriti juba Gruusia-Abhaasia sõja hakul Abhaasiaga Solidaarsuse Kaukaasia Komitee, mis korraldas pikette ja organiseeris vabatahtlikke võitlejaid Abhaasiasse. Türgi ei takistanud vabatahtlike sõtta siirdumist, abi saatmist Abhaasiasse ega meelevalduste korraldamist Türgis.¹⁵⁸ Abhaasia ajaloolased kirjutavad, et sõja algul, mil Lääs solidaarsusest E. Ševardnadzega vaikus, oli Türgi ainus riik, kes mõistis avalikult hukka Gruusia tegevuse Abhaasias. 1. septembril 1992 nimetas Türgi president Turgut Özal Türgi parlamendi ees esinedes Gruusia valitsust „kuritegelikuks sõjaliseks bandeks“ ja pöördus Musta mere äärsete riikide poole üleskutsega mõista Gruusia tegevus Abhaasias hukka.¹⁵⁹ Abhaasia Vabariigi esindus Türgis avati märtsis 1994.¹⁶⁰ 1994. aastast kuni kümnendi lõpuni moodustas kaubavahetus Türgiga 80% Abhaasia väliskaubandusest. Meritsi kaubavahetus Abhaasia ja Türgi vahel on jätkunud ka edaspidi.¹⁶¹

Diasporaas elavate põhjakaukaaslaste omavahelisse solidaarsusse on kiile lõonud Gruusia tegevus. Enne Sotši olümpiamänge 2014. aastal hoogustas ta iseenesest üllast kampaniat, et rahvusvaheliselt teadvustada tsaariajal tšerkesside kallal toime pandud genotsiidi. Kuna Gruusia ei taha abhaaside iseseisvusest midagi teada, on Türgis paiknev põhjakaukaasia diaspora (millest enamiku moodustavad tšerkessid) suhtumises Gruusiasse teataval määral lõhenenud. 2009. aastal astusid abhaasi organisatsioonid Türgis põhjakaukaasia kultuuriorganisatsioonide föderatsioonist välja ja löid otsesidemed Abhaasia Vabariigiga.¹⁶²

Türgiga on aga Abhaasial jätkuvalt heanaaberlikud suhted. Abhaasias tegutseb mitmeid ettevõtteid, mis põhinevad Türgi kapitalil (mida valdavad peamiselt abhaasi juurtega inimesed). Kuigi kuuludes NATO-sse, ajab Türgi Kaukaasia suunal ise-

¹⁵⁷ **Лакоба С.** Абхазия после двух империй XIX–XXI вв., 9; **Авидзба А. Ф.** Отечественная война (1992–1993 гг.), 162; **Салакая С.** Вопросы истории Абхазии XIX – начала XX века в абхазской советской историографии. Академия наук Абхазии, Сухум, 2009, 12; **Эшба Е. Д.** „Черкесская“ диаспора в Турции и на Ближнем Востоке: о современных проблемах и перспективах. – Rmt: Абхазоведение VIII–XI. АБИГИ, Сухум, 2013, 213; **Лепсая А.** Ситуация в Абхазии как модель замкнутого общества при наличии внешнего конфликта, 69.

¹⁵⁸ **Эшба Е. Д.** „Черкесская“ диаспора в Турции и на Ближнем Востоке: о современных проблемах и перспективах, 214.

¹⁵⁹ **Лакоба С.** Абхазия-де-факто или Грузия-де-юре?, 39; **Авидзба А. Ф.** Отечественная война (1992–1993 гг.), 163.

¹⁶⁰ **Ачугба Т. А.** Этническая история абхазов. XIX–XX вв. Этнополитические и миграционные аспекты. Академия наук Абхазии, Сухум, 2010, 188.

¹⁶¹ **Эшба Е. Д.** „Черкесская“ диаспора в Турции и на Ближнем Востоке: о современных проблемах и перспективах, 215.

¹⁶² Samas, 216.

seisvat poliitikat. Türgi on maailmale mõista andnud, et ta on Kaukaasias valmis kaitsma oma majanduslikke ja poliitilisi huve, isegi juhul, kui see läheks vastuolulisele USA poliitikaga regioonis. Peaministriks oleku ajal esines Tayyip Erdoğan initsiatiiviga tagada Kaukaasias stabiilsus ja koostöö riikide vahel. Seda initsiatiivi on tervitanud praktiliselt kõik regiooni riigid.¹⁶³

On toimunud mitmeid Türgi ja Abhaasia valitsustegelaste vastastikuseid visiite. Tähelepanuväärne on seegi, et septembri esimesel dekaadil 2009, kui Türgi välisminister Ahmet Davutoğlu käis visiidil Tbilisis, külastas tema asetäitja nõunik Ünal Çeviköz Abhaasiat. Visiitide samaaegsuses tahavad abhaasid näha, et Türgi võtab Abhaasiat partnerina, kuigi Gruusiaga võrreldes väiksemat, samas aga sellisena, keda ei taheta solvata.¹⁶⁴

Abhaasid loodavad, et taolised visiidid sillutavad teed Abhaasia tunnustamisele Türgi poolt. Türgi ajakirjanduses on spekulieritud võimalusega, et Abhaasia tunnustamine Türgi poolt võiks tuua vastusammuna kaasa Põhja-Küprose Türgi Vabariigi tunnustamise Venemaa poolt. Muuseas on Abhaasias loodetud, et Türgi lobitöö aitab muuta ka USA suhtumist Abhaasiasse, mis seni on teatavasti välisistanud Abhaasia iseseisvuse tunnustamise.¹⁶⁵

Viimastel aastatel on Türgi majanduslikud suhted Abhaasiaga veelgi intensiivistunud, mis omakorda on tekitanud pingeid Türgi ja Gruusia vahel.¹⁶⁶ Käesoleva artikli kirjutamise ajal 2017. aasta sügisel kütab Abhaasias kirgi Türgi otsus sulgeda oma riigis Abhaasia esindus – Abhaasia võimud peavad seda Gruusia sepiitsuste tagajärjeks. Loodetakse, et tegemist on ajutise arusaamatusega ja et esindus avatakse peagi uuesti. Majanduslikke suhteid Türgi ja Abhaasia vahel see Türgi otsus seni mõjutanud ei ole. Kultuurikontaktid Abhaasia ja Türgi vahel viimasel ajal pigem intensiivistuvad. 2017. aastal käivitas Abhaasia programmi abhaasi keele õpetamiseks Türgis elavatele abhaasidele.

ABHAASIA JA EUROOPA

Igatahes on paljud autorid leidnud, et Abhaasia, kus käesoleval ajal elab 241 000 inimest,¹⁶⁷ võiks riigina jätkusuutlik olla. Kui näiteks Lõuna-Osseetial puuduvad ligipääs merele ja olulised majanduslikud ressursid, siis Abhaasia on geograafiliselt palju paremas olukorras: riik asub Musta mere rannikul, tal on 220 km rannajoont ja mitmed olulised sadamad, on kivisütt ning naftat. Ja muidugi kuurordid.¹⁶⁸ Ka mitteabhaasi autorid on leidnud, et Abhaasia on

¹⁶³ Эшба Е. Д. Абхазия в сфере географических интересов России и Турции, 178.

¹⁶⁴ Samas, 178.

¹⁶⁵ Samas, 179–180.

¹⁶⁶ Vt Kapanadze, S. Turkish trade with Abkhazia: An apple of discord for Georgia. <http://www.hurriyetaidailynews.com/turkish-trade-with-abkhazia-an-apple-of-discord-for-georgia.aspx?pageID=449&nID=76148&NewsCatID=396>

¹⁶⁷ <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnabkhazia.html>

¹⁶⁸ Эшба Е. Д. Абхазия в сфере географических интересов России и Турции, 176; Ачугба Т. А. Этнополитические процессы в Абхазии в контексте грузино-абхазского конфликта, 35.

Lõuna-Osseetiaga võrreldes suutnud rohkem iseseisvust säilitada.¹⁶⁹ Seda on mõõnnud isegi M. Saakašvili.¹⁷⁰ Abhaasia võimalusi riigina on hinnatud hoopis suuremaks kui Lõuna-Osseetial.¹⁷¹ Septembris 2009 ilmus Gruusia konflikte rahvusvaheliselt analüüsivalt komisjonilt (Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia) detailne raport, mille autorid väidavad, et Lõuna-Osseetiat ei saa riigina tunnustada, kuna sellel puuduvad riigi tunnused. Raportis leiti, et Abhaasial on riigi tunnused olemas, kuid väideti, et ka Abhaasiat ei ole võimalik rahvusvaheliselt tunnustada, sest tema riigiloome protsess ei olnud legitiimne: raportis väidetakse, et Abhaasial ei olnud õigust Gruusiast eralduda.¹⁷² Abhaasia autorid pareerivad taolised argumendid Nõukogude seadusandlusega: Abhaasia ühendati Gruusiaga nõukogude perioodil. Nõukogude Liidus 3. aprillil 1990 vastuvõetud seadus võimaldas aga juhul, kui liiduvabariik lahkub Nõukogude Liidu koosseisust, tema autonoomsel vabariigil või autonoomsel oblastil liiduvabariigi koosseisust lahku lüüa. Seda Abhaasia ka tegi, kuulutades end sõltumatuks Gruusiast, mis oli Nõukogude Liidust lahku lõõnud.¹⁷³

Abhaasia puhul leitakse, et stsenaariume on praegu tegelikult kaks: kas jäädakse märkamatuks Venemaa vasalliks¹⁷⁴ või väljutakse selle domineerimise alt. Palju sõltub siin Euroopa Liidu, selle liikmesriikide, Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) ning NATO seisukohtadest nn *de facto* riikide suhtes. Seni on see olnud vastuoluline. Ühelt poolt tunnustatakse endiselt Gruusia territoriaalset terviklikkust, teiselt poolt nõutakse konflikti rahumeelset lahendamist, omamata aga selget ettekujutust sellest, kuidas seda saavutada.¹⁷⁵

2007. aastal väljendas Abhaasia välisminister Sergei Shamba selget soovi tihedamaks integratsiooniks Euroopaga:

Abhaasia on osa Euroopast ja meil on õigus integreeruda Euroopa ühiskonnaga.

Ta vihjas ka assotsieerumissoovile Euroopa Liiduga.¹⁷⁶ Euroopa Liidu eriesindaja Lõuna-Kaukaasias Peter Semneby väljendas 2010. aastal mõtet, et Abhaasia elanikkonnale tuleb anda võimalus end eurooplastena tunda – ja seda Euroopa suhete

¹⁶⁹ **Asmus, R. D.** Väike sõda, mis raputas maailma, 89; **Mölder, A.** Riigita rahvad. Kaukaasia, 71; **Jahn, E.** Optionen für die Politik der EU gegenüber Georgien, Abchasien und Südossetien nach dem August 2008, 312; **Geldenhuis, D.** Contested States in World Politics, 75; **Francis, C.** Conflict Resolution and Status, 94; **Liik, K.** Tee sõtta. – Päevaleht, 11.8.2008. <http://www.epl.ee/news/arvamus/kadri-liik-tee-sotta.d?id=51138607>

¹⁷⁰ **Saakashvili, M., Glucksmann, R.** Teemaks on vabadus, 29.

¹⁷¹ **Does, R.** The ethnic-political arrangement of the peoples of the Caucasus, 56.

¹⁷² **Chirikba, V.** The International Legal Status of the Republic of Abkhazia, 10.

¹⁷³ Samas, 10.

¹⁷⁴ Näiteks on välja pakutud samasugust staatust nagu Puerto Ricol (**Jahn, E.** Optionen für die Politik der EU gegenüber Georgien, Abchasien und Südossetien nach dem August 2008, 312) või Marshalli Saartel USA suhtes (**Coppieters, B.** The Georgian–Abkhaz conflict, 202; **Geldenhuis, D.** Contested States in World Politics, 77).

¹⁷⁵ **Jahn, E.** Optionen für die Politik der EU gegenüber Georgien, Abchasien und Südossetien nach dem August 2008, 300.

¹⁷⁶ **Geldenhuis, D.** Contested States in World Politics, 76.

tihendamise teel Abhaasiaga.¹⁷⁷ See tähendas küll suhtlemist ilma poliitilise tunnustamiseta, kuid selles nähakse üht võimalust tõmmata Abhaasia ära Moskva kontrolli alt.¹⁷⁸ 2011. aastal andis Semneby teada, et Euroopa Liit on valmis realiseerima oma projekte Abhaasias. Jutt käis abhaaside väljaõppe võimalustest meditsiinis, samuti haiglate ja polikliinikute varustamisest tänapäevase aparatuuriga.¹⁷⁹

Abhaasias tegutseb hulk Lääne (Suurbritannia, Saksamaa, USA jt) abi- ja koostööorganisatsioone. Mõnda aega tegutses ka Sorosi fond,¹⁸⁰ mis praeguseks on tegevuse Abhaasias siiski lõpetanud. Abi- ja koostööprogrammid on näiteks katoliku kiriku liinis Poolaga.¹⁸¹

Poliitilise läbimurde osas on Abhaasia enda autorid võrdlemisi optimistlikud. V. Tširikba meenutab, kuidas 1918. aastal oli briti poliitik ja diplomaat lord Curson välja tulnud plaaniga luua sõltumatu Abhaasia riik puhvrina Venemaa, Gruusia ning Türgi vahel. Tširikba vihjab sellele, et ajalool on vahel kombeks korduda.¹⁸²

Seesama V. Tširikba käis 2014. aasta aprillis Abhaasia välisministrina töövisiidil Itaalias. Pressikonverentsil rääkis ta visiidi käigus toimunud kohtumistest ja konsultatsioonidest Itaalia poliitilise eliidi, diplomaatide ning äriimeestega. Samas andis ta teada, et enne visiiti oli Gruusia saadik Roomas teinud kõik mis võimalik, et visiiti nurjata, ja nii jäid mitmed kohtumised ära. Samas esitas Itaalia press Tširikbat ikkagi kui Abhaasia Vabariigi välisministrit, ilma mingite solvavate jutumärkide või lisanditeta *à la „de facto“*, „tunnustamata“ vms. Visiit toimus samuti San Marino Vabariiki, kus toimusid ka konsultatsioonid Monaco konsuliga. Konsuli sõnul võivat perspektiivis kõne alla tulla ka diplomaatilised suhted Monaco ja Abhaasia vahel.¹⁸³

Igatahes pessimismi, mis kohati valitseb Abhaasia kui riigi väljavaadete suhtes ja eelkõige tema väiksuse pärast, ei jaga kaugeltki kõik lääne autorid. Egbert Jahn näiteks leiab, et hirm väikeriikluse suhtes on relikt 19. sajandist ja 20. sajandi algusest, mil riikidevahelist rahu oli raskem saavutada kui siseriiklikku rahu. Tänapäeval suudab enamik rahvusriike end vaevalt iseseisvalt kaitsta, samuti on nende majandused integreeritud suurtesse majandusruumidesse või maailmajandusse, mistõttu riigi suurusel ei ole primaarset tähtsust.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Vt Gegeshidze, A., Haindrava, I. Prospects for the transformation of the Georgian–Abkhaz conflict, 38.

¹⁷⁸ Samas.

¹⁷⁹ Эшба Э. Абхазия и Грузия: текущая ситуация и возможные перспективы, 207.

¹⁸⁰ Иголкина О. Проблемы формирования полиэтничности в культуре Абхазии. Кäsikiri. Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена, Выборгский филиал, Выборг, 2011.

¹⁸¹ Цакветадзе Г. В. Конфессиональные аспекты этнической культуры народов современной Абхазии. КЧГУ-ИНОА, Карачаевск, Сухум, 2009, 114–115.

¹⁸² Чирикба В. Абхазия, Грузия, Россия и НАТО, 108.

¹⁸³ Эшба Э. Абхазия и Грузия: текущая ситуация и возможные перспективы, 209.

¹⁸⁴ Jahn, E. Optionen für die Politik der EU gegenüber Georgien, Abchasien und Südossetien nach dem August 2008, 313.

Küllaltki kaaluka avaldusega Abhaasia teemal on esinenud autoriteetne USA politoloog Paul Goble. Lääs koos Gruusiaga võiksid tema meelest Abhaasiat ja Lõuna-Osseetiat tunnustada: Gruusia võiks end seeläbi kehtestada homogeenema rahvusriigina, Abhaasiale aga annaks see võimaluse Vene mõju vähendada.¹⁸⁵

ETNODEMOGRAAFILISEST OLUKORRAST

Gruusia-Abhaasia sõja järel on Abhaasia rahvaarv vähenenud umbes 2,4 korda,¹⁸⁶ samuti ka abhaaside arvukus. Kuna Abhaasia rahvaarv pole täpselt teada, kohtab erinevates allikates erinevaid arve. Mõne aasta tagused ametlikud andmed on järgmised: abhaase 122 000, armeenlasi 42 000, grusiine 47 000.¹⁸⁷ Mõned autorid on aga kirjutanud hinnanguliselt 50 000 – 60 000 abhaasist, samas kui 1989. aastal oli abhaase Abhaasias umbes 93 000.¹⁸⁸ Grusiinide tagasirändest oli eespool juttu: neid on nüüd umbes 55 000. Lisaks veel armeenlased, keda on mõningail andmeil juba 55 000.¹⁸⁹ On hinnanguid, mille kohaselt on Abhaasias abhaase, armeenlasi ja grusiine enam-vähem võrdselt, kui kaks viimast koguni ei ületa abhaaside arvukust.¹⁹⁰

Nii on siis demograafilistel põhjustel mõistetav, miks rahvuslikult meelestatud Abhaasia autorid ei pea võimalikuks gruusia põgenike naasmist, samas kui oma riigi iseseisvust peetakse rahva identiteedi seisukohalt „elu ja surma küsimuseks“ ning Gruusia territoriaalse terviklikkuse nõudeid oma eluruumi laiendamiseks.¹⁹¹ T. Atšugba, etnoloog ja ajaloolane, kes on olnud ka Abhaasia parlamendi liige, rõhutab sellega seoses abhaasi rahva soovimatust kaotada oma etnilist identiteeti ning sulanduda gruusia etnosesse.¹⁹² Ta kirjutab rahvuse kui sellise etnilistest juurtest ja jõuab järelduseni, et gruusia põgenike tagasilubamine ohustaks Abhaasia riiklust. Rahvuse etnilisele kontseptsioonile tuginedes kirjutab ta, et tagasi pöörduma ei peaks mitte grusiinid, vaid 19. sajandil Abhaasiast Türgisse jm lahkunud abhaaside järglased.¹⁹³

Repatrieerumine on Abhaasias tehtud võrdlemisi lihtsaks: 1994. aastal vastu võetud kodakondsusseaduse alusel arvatakse Abhaasia kodanikuks kõik abhaasi

¹⁸⁵ <http://abkhazworld.com/aw/analysis/844-thinking-the-unthinkable-by-paul-goble>

¹⁸⁶ Эшба Э. К вопросу о демографической ситуации в Р. А. Анализ этнического и религиозного состава, 255.

¹⁸⁷ <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/mabkhazia.html>

¹⁸⁸ Zagorski, A. Konfliktursachen in Georgien. – Rmt: Die Sezessionskonflikte in Georgien. Hrsg. von E. Reiter. Böhlau Verlag, Wien, 2009, 135.

¹⁸⁹ Samas.

¹⁹⁰ Francis, C. Conflict Resolution and Status, 93.

¹⁹¹ Taniya, L. The geopolitical potential of Abkhazia, and prospects for security in the Caucasus. – Rmt: Abkhazia in the Context of Contemporary International Relations. Pitsunda, The Republic of Abkhazia: June 29 – July 1. 2004. <http://www.circassianworld.com/Taniya.html>

¹⁹² Ачугба Т. А. Родину надо беречь, 6.

¹⁹³ Samas, 19; Ачугба Т. А. Некоторые этнодемографические аспекты в строительстве современного Абхазского государства. – Rmt: Материалы первой международной конференции, посвященной 65-летию В. Г. Ардзинба. АБИГИ, Сухум, 2011, 112.

rahvusest isikud, sõltumata nende elukohast ja kodakondsusest. Abhaasia Vabariigi Riikliku Repatrieerumiskomitee andmeil on alates 1994. aastast Abhaasiasse elama asunud 300 perekonda Türgist, Jordaniast, Süüriast jm. Tööealisi täiskasvanuid on nende hulgas 118, kuni 18-aastasi lapsi 282 ja pensionäre 43 (viimased saavad Türgi pensioni). Paljud repatriandid omandavad kõrgharidust Türgis. Olukorras, kus abhaase on Abhaasia elanikkonnast alla 50%, võiksid repatriandid olukorda mõneti parandada. Samas tajutakse Abhaasias ka sellega seoses suuri probleeme. Esiteks on Türgi rahvuspoliitikat silmas pidades praktiliselt võimatu repatriantide etnilist päritolu kindlaks teha. Kardetakse võimalust, et repatriantide nime all saabuvad Abhaasiasse islamiradikaalid. Teiseks puuduvad Abhaasias saabujatele mõeldud tõhusad integratsiooniprogrammid.¹⁹⁴

Demograafilist olukorda üritatakse Abhaasias parandada ka abasiinide, abhaaside lähima sugulasrahva repatrieerimisega. Abasiinid elavad tänapäeval Põhja-Kaukaasias ja omaaegsete väljasaadetute järglastena välismaal. Abasiinidele võimaldatakse Abhaasia kodakondsust ka siis, kui nad on seni võõrsil elanud. 2011. aasta andmeil oli Abhaasia kodakondsuse võtnud 2011 abasiini. Pole aga teada, kui paljud neist realselt Abhaasias elavad. Abasiinidele pakutakse tasuta elamispinda või maad, peamiselt Ida-Abhaasias. Tingimuseks on, et nad saadud kinnisvara 15 aasta jooksul edasi ei müü. Seoses kodusõjaga Süürias on Abhaasia välisministeerium teinud avalduse, mille kohaselt on riik valmis vastu võtma abhaasi päritolu süürlasi.¹⁹⁵

Demograafilist olukorda aga immigratsiooniga üksi ei lahenda, seda mõistetakse hästi ka Abhaasias. Abhaasia asustustihedust on hinnatud umbes 30 protsendile potentsiaalsetest võimalustest.¹⁹⁶ Loomulik iive Abhaasias on madal: ajavahe- mikus 2003–2010 on linnarahvastik kasvanud 0,3%, samal ajal kahanes maa- elanikkond 0,3%. Seda põhjendatakse migratsiooniga maalt linna. Suuri erinevusi ei ole ka etnilises plaanis: kõige suurem sündimus on abhaasidel (1,1%), järgne- vad armeenlased (0,7–0,9%) ja venelased (0,4–0,5%). Kõige väiksem sündimus on kreeklastel (0,3%).¹⁹⁷ Abhaasias on demograafiline olukord viimasel ajal ajendanud mitmeid seadusi välja töötama. 2016. aasta algul keelati riigis abordid, 2017. aastal arutatakse võimaluse üle lubada neid vaid meditsiinilistel kaalut- lustel.¹⁹⁸ Samuti on elava arutelu all sünnitoetuste maksmine. Käesoleva artikli kirjutamise ajal plaanitakse hakata riikliku fondi vahenditest maksma kolmanda lapse sünni järel ühekordse väljamaksena minimaalselt 100 000 rubla (täpne summa on väljatöötamisel). Kirgi kütab aga asjaolu, et see toetus on mõeldud üksnes etnilistele abhaasidele.

¹⁹⁴ Эшба Э. К вопросу о демографической ситуации в Р. А. Анализ этнического и религиозного состава, 257.

¹⁹⁵ Samas, 257–258.

¹⁹⁶ Samas, 258.

¹⁹⁷ Хашба А. Ш. Этническое воспроизводство населения Абхазии (1992–2010 гг.). (Абхазоведение, VII.) АБИГИ, Сухум, 2012, 287, 298.

¹⁹⁸ <http://www.ekhokavkaza.com/a/28185101.html>

Abhaaside suhteliselt kriitiline demograafiline olukord – oht jääda jälle oma põlisel asualal vähemusrahvuseks, samuti teadmine, et mitteabhaaside entusiasm Abhaasia iseseisvuse osas ei ole suur, – sunnib praegusi Abhaasia ajaloolasi ja etnolooge, aga ka poliitikuid sirgjooneliselt eelistama etnilise rahvuse kontseptsiooni riigirahvuse omale: Abhaasia on eelkõige etniliste abhaaside maa – ainus paik maakeral, kus see rahvus võiks säilida.

KOKKUVÕTE

Gruusia-Abhaasia konflikt on justkui unustatud. 1992.–1993. aasta sõja järel tekkinud Abhaasia Vabariik on jäänud rahvusvahelisse isolatsiooni. Venemaa ja tema üksikute liitlaste tunnustus Abhaasia Vabariigile ei ole piisav selleks, et riik saaks vabalt kujundada oma välispoliitilist suhtlust ning tunda end siseriiklikult turvaliselt. Abhaasia katsed saavutada tunnustust lääneriikidelt põrkuvad Gruusia territoriaalse terviklikkuse nõudele. Konflikt, mille reguleerimist üritati rahvusvahelisel areenil 1990. aastatel üpris aktiivselt, on uue sajandi hakul soikunud n-ö külmutatud konflikti staadiumisse ega ületa suuremal määral uudisekännist.

Artiklis on vaadeldud Gruusia-Abhaasia konflikti peamisi põhjusi ja selle lahendamise ees seisvaid takistusi. Gruusia ei ole nõus Abhaasia poliitilise iseseisvusega, küll on aga valmis autonoomiat pakkuma. Abhaasia pole pakkumist vastu võtnud, sest garantiid autonoomia säilimiseks tulevikus pole, pealegi on Abhaasial kurbi kogemusi „autonoomiaga“ koos sellega kaasnenud grusiinistamisega nõukogude minevikust. Värskest on meeles ka veerand sajandi tagused sõjakolelused. Neil, aga ka demograafilistel põhjustel, ei soovi Abhaasia tagasi lubada kõiki Abhaasias elanud grusiine.

Lääneriigid, sh Eesti, toetavad järjekindlalt Gruusia territoriaalse terviklikkuse nõuet, mille kohaselt on Abhaasia Gruusia osa ja Abhaasia Vabariik selle separatistlik piirkond.

Kahest naabrist, Venemaast ja Gruusiast, kelle mõlema koloniaalšovinistliku poliitika tõttu on abhaasid pidanud minevikus kannatama, toetub Abhaasias võimalik olev eliit hetkel esimesele: konflikt teisega on veel liiga värskest meeles ning aktuaalne nüüdki. Venemaa abi Abhaasiale on aga kõike muud kui omakaspüüdmatu ja sedagi tajutakse Abhaasias viimasel ajal üha selgemini. Illusioone ei looda: minevikust teatakse, kuidas Venemaa on viimase 200 aasta jooksul näidanud kord lahkemat, kord karmimat nagu nii Gruusiale kui ka Abhaasiale. Ja on osanud jätta trumbid alati enda pihku. Venemaa huvides ei ole Abhaasia rahvusvahelisest isolatsioonist väljaaitamine, vaid oma sõjalis-poliitilise kohalolu säilitamine. Suure venna poliitikat ajades on Venemaa Abhaasiat mõjutamas rohkem, kui sealne rahvuslik intelligents seda vajalikuks ja mõistlikuks peab. Artiklis on viidatud Abhaasia ajaloolastele ja etnoloogidele, kellest paljud on ühtlasi tegevad riigi poliitikas. Nende positsioonid on valdavalt rahvuslik-konservatiivsed: rahvust mõistetakse etnilis-kultuurilisena, abhaasi rahvuse säilimiseks peetakse vajalikuks riigi selget toetust. Teadvustatakse, et Abhaasia on ainus paik maailmas, kus abhaasi rahval võiks olla lootust säilida.

TÄNUAVALDUS

Artikkel on valminud projekti IUT31-6 „Eesti ajaloo rahvusülene raamistik: transkultuurilised põimingud, ülemaailmsed organisatsioonid ja piiriülene ränne“ raames. Artikli avaldamist rahastasid Eesti Teaduste Akadeemia ja Tallinna Ülikooli ajaloo, arheoloogia ja kunstiajaloo keskus.

A QUARTER OF A CENTURY OF FROZEN CONFLICT. GEORGIAN–ABKHAZ RELATIONS AND THE ASPIRATIONS OF THE REPUBLIC OF ABKHAZIA TOWARDS INTERNATIONAL RECOGNITION

Aivar JÜRGENSON

The article discusses the course of the Georgian–Abkhaz political conflict and the efforts to solve it after the end of the Georgian–Abkhaz war in 1993. As a result of the war Abkhazia was de facto separated from Georgia. With the secession Georgia lost 65–67% of its maritime border and 13% of its territory. The war killed tens of thousands of people, during and after the war the majority of the Georgian population of Abkhazia left this country. In Estonia, as well as in most Western countries, circulates the Georgian version of this conflict. The aim of this article is to give new aspects to the conflict discourse and to show the motives of the political agenda of the Abkhazian elite. While during the Georgian–Abkhaz war 1992–1993, the Estonian press showed impartiality to both parties of the conflict, later, when Georgia’s relations with Russia deteriorated, it clearly began to support Georgia. This support peaked during the Russian–Georgian war in August 2008 and remained broadly at the same level for a long time. Russia was perceived as a common enemy and this perception unites psychologically the countries that are located far from each other: ‘my enemy’s enemy is my friend’. Georgia was affectionately called in Estonia even our ‘neighbouring country’.

When the Georgian–Abkhaz war in 1992–1993 and the frozen conflict after that showed that the actual aggressor was Georgia, this knowledge, if it exists at all, has been overshadowed by the positive image of Georgia in Estonia.

In the public opinion of Estonia, the Georgian–Abkhaz conflict has received very little attention, but it is the same in most Western countries. The Georgian–Abkhaz war is elsewhere spoken of as the ‘forgotten war’, the post-war conflict of both countries is known as the ‘forgotten conflict’ or ‘frozen conflict’. Georgia stresses, when speaking about Abkhazia, the concept of Georgia’s territorial integrity. Here the majority of the world’s countries, including the Member States of the European Union, are loyal to Georgia’s demands. This article shows how the efforts of Estonian entrepreneurs to do business in Abkhazia have become extinct as a result of political pressure.

After the end of the war, Georgia has tried to get Abkhazia back by various ways: in the framework of the economic sanctions on the Commonwealth of Independent States (CIS), supporting the operating Georgian guerrilla units in Georgian–Abkhaz border areas, seeking support from the West. After Georgia left the CIS in 2008, lobbying in the West has continued.

The article discusses also the topic of the so-called Georgian refugees – former inhabitants of Abkhazia with Georgian ethnic background who left Abkhazia during the war and after that. Georgia's condition to continue the negotiations with Abkhazia is the permission to remigrate the Georgians into Abkhazia. Abkhazia has agreed with remigration only partially, for both political and demographic reasons. The article also looks at Abkhazian political relations with Russia, Turkey and Europe (West). It is shown that in Abkhazia there are forces that would like to develop relations with the West to a much greater extent than it is possible today because of the opposition of Georgia. Finally, we will discuss Abkhazian demographic situation and the country's efforts to improve it.

The article concludes with the idea that Abkhazia is the only place in the world where Abkhazians could survive as a nation and preserve their unique language and culture. This is exactly what the Abkhazians need for their independent and internationally recognized state.